

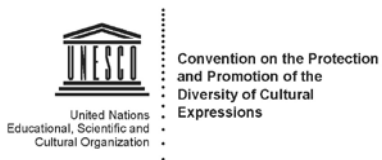
Knjiga u fokusu

**Potpora kreativnoj
industriji - stručna analiza i
preporuke za uređenje tržišta knjiga i
širenje kulture čitanja u RH**

KNJIŽNI BLOK
Inicijativa za knjigu

Knjižni blok je nevladina neprofitabilna udruga kojoj je glavni cilj utjecati na poboljšanje statusa knjige u društvu, znanosti i kulturi, te na uređenje hrvatskoga tržišta knjiga, a kroz stvaranje platforme za rad na javnim politikama koje se tiču nakladništva i kulture čitanja, uključivanje građana i stručne javnosti u proces osmišljavanja strategija, prijedloga zakonskih promjena te unaprjeđenje praksi i donošenja odluka vezanih za knjigu i sve sudionike u lancu knjige. Knjižni blok potiče javnu raspravu o problemima u sektoru, te inicira niz akcija manjeg opsega fokusiranih na probleme nakladnika, knjižara, knjižnica, autora te krajnjeg korisnika – čitatelja.

Ova je knjiga dio projekta “Potpora kreativnoj industriji - stručna analiza i preporuke za uređenje tržišta knjiga i zaštitu kulture čitanja u RH” (*Support to Creative Industries in Croatia - Expert Analysis and Recommendations for Book Market Regulation and Protection of Reading Culture*) čije je provođenje svojom potporom omogućio UNESCO International Fund for Cultural Diversity.

Knjiga u fokusu

**Potpoma kreativnoj industriji - stručna analiza i
preporuke za uređenje tržišta knjiga i širenje kulture
čitanja u RH**

KNJIŽNI BLOK
Inicijativa za knjigu

Zagreb, 2013.

Nakladnik: KNJIŽNI BLOK - INICIJATIVA ZA KNJIGU
Jurišićeva 23, 10000 Zagreb, Hrvatska / Croatia
www.knjizniblok.hr

Za izdavača: Nenad Bartolčić

Autori: Nenad Bartolčić, Sanja Goldstein, Simona Goldstein,
Marina Kralj Vidačak, Seid Serdarević, Gordana Farkaš-Sfeci

Eksperti konzultanti: dr. sc. Sunčica Oberman Peterka
mr. sc. Ivan Šprajc

prijelom i dizajn: Iva Perković

tisak: tiskano u Hrvatskoj, siječanj 2013.

ISBN 978-953-57514-0-3

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 832215

SADRŽAJ

Uvod	7
Ciljevi istraživanja	10
Metodologija istraživanja	11
Definicije	12
Procjena stanja u nakladništvu i knjižarstvu te kulturi čitanja u Republici Hrvatskoj	15
Percepcija nakladništva i knjižarstva kao kreativne industrije u Republici Hrvatskoj - ili njezin izostanak	21
Sporazum o jedinstvenoj cijeni knjige: komentar i pregled izmjena jednog dijela pravnog okruženja	27
Zakon o financiranju javnih potreba u kulturi: analiza pravnog temelja distribucije javnih sredstava	38
Agencija za knjigu. Mogućnosti, opcije, preduvjeti	48
Nevladine organizacije - tko se bavi politikom o knjizi u nevladinom sektoru	53
Stanje u nakladništvu i knjižarstvu u Republici Hrvatskoj	55
Zajednica nakladnika i knjižara HGK	67
Tržište knjiga u RH	69

E-knjiga	72
Znanstvena i stručna knjiga	77
Knjižare	81
Pristup izvorima financiranja	86
Potreba za poduzetničkim obrazovanjem	90
Regionalna suradnja	92
Analiza situacije u kulturi čitanja	94
Knjiga i mediji	102
Autori	106
Zaključci	108
Preporuke	112
Popis kratica	116
Literatura	117

Uvod

Ova je studija zajedno s preporukama nastala na temelju inicijative nekolicine nakladnika i knjižara te jednog Internet-portala koji su u proljeće 2011. osnovali udrugu Knjižni blok – Inicijativa za knjigu, s namjerom da se proaktivno i stručno adresiraju nagomilani problemi u knjižnom sektoru.

Položaj knjige i svih dionika u lancu knjige (nakladnici, knjižari, distributeri, knjižnice, autori, prevoditelji, lektori, tiskari...) godinama je više nego loš, ceh praktički nije imao djelotvornih predstavnika koji bi mogli predstaviti probleme i zastupati njihovo rješavanje u državnim institucijama i agencijama, u prvome redu ministarstvima.

I dva desetljeća nakon neovisnosti Hrvatske, hrvatsko tržište knjiga još je uvijek potpuno neuređeno i jedva funkcionira, sve brojni subjekti - manji nakladnici i knjižari - propadaju, a s njima nestaju i kvalitetni izdavački programi i obrazovani knjižari. Unatoč tome što u nakladništvu i knjižarstvu radi otprilike jednak broj ljudi kao u brodogradnji, potpore i subvencije koje za ovaj sektor postoje zanemarive su u usporedbi s nekim drugim granama industrije.

Drastično urušavanje sektora knjige, nakon rasta u vremenu od 2000. do 2008, traje već niz godina, no kriza nakon tog razdoblja dovela je nezavisne nakladnike pred propast, dok su neovisni knjižari

nestali, s izuzetkom tek nekoliko posve neovisnih knjižara - Knjižara Nova Osijek, knjižara Algebra, Dubrovnik, knjižara Matica, Šibenik, te nekoliko manjih knjižara koje drže izdavači, ali nisu dio lanaca knjižara, poput Vuković & Runjić, Šareni dućan, Zagrebački holding AGM, Alfa, Superknjižara. Također treba istaknuti da je jedan lanac s 23 knjižare (Tisak Media) nezavisan, ali je istovremeno dio najveće korporacije u RH - Agrokora. Ostale knjižare (njih više od 100) vezane su svojim poslovanjem uz nakladničke kuće, ukupan broj knjižara s poslovanjem vezanim uz nakladnike iznosi između 85 i 90%, pa u Hrvatskoj ne možemo govoriti o klasičnom, o nakladništvu nezavisnom vođenju knjižarskog posla. Uz spomenute knjižare postoje knjižarski lanci nakladničkih kuća Algoritma, Mozaik knjige, Profila, Školske knjige i VBZ-a, te knjižarski lanci dvaju nakladničkih kuća koje se prije svega bave izdavanjem literature katoličke provenijencije - Kršćanska sadašnjost i Verbum. Knjižarski lanac Profil Mozaik je pak u vlasništvu dviju velikih nakladničkih kuća, tako da se unatoč nastojanjima da se osnuje nezavisni knjižarski lanac, odvojen od nakladničkog posla, još ništa nije postiglo. Veliki lanci knjižara dominiraju hrvatskim tržištem knjiga i diktiraju pravila igre, najčešće isključujući ostale partnere u definiranju uvjeta međusobnog poslovanja, namećući se politikom visokih rabata, dinamikom plaćanja i općenito selektivnom ponudom tuđih knjiga u svojim prodajnim mjestima, uz nepovoljne uvjete srednjim i manjim nakladnicima.

Rezultat spomenutog jest ozbiljna duboka kriza svih dionika u lancu knjige - od pisaca, prevoditelja, izdavača, knjižara, knjižnica do krajnjih korisnika, čitatelja, za koje se knjige i proizvode.

U ovoj studiji nisu obrađene knjižnice, koje djeluju u sustavu, no nisu ovisne o tržištu već su u cijelosti financirane od strane mini-

starstava i jedinica lokalnih uprava. Svakako treba istaknuti njihovu važnost i aktivnosti kojima one jedine sustavno pridonose promicanju kulture čitanja u Hrvatskoj.

Ciljevi istraživanja

Da bi se stvorile pretpostavke za sasvim praktične promjene i za prijedloge rješenja problema, bilo je potrebno ispravno postaviti ciljeve istraživanja:

1. Procijeniti postojeće stanje u nakladništvu i knjižarstvu s ekonomskog, pravnog i socijalnog aspekta, te pružiti pregled situacije u branši;
2. Identificirati specifične prepreke i mogućnosti nakladništva i knjižarstva kao kreativne industrije;
3. Izraditi preporuke za tijela državne i lokalne vlasti u svrhu pokretanja novih projekata, iniciranja institucionalnih promjena, pokretanja afirmativnih akcija, te zakonskih promjena u cilju opstanka i daljnjeg razvoja nakladništva i knjižarstva u RH; izraditi i preporuke i za sve ostale dionike u lancu knjige, u prvome redu za nakladnike i knjižare.

Metodologija istraživanja

Istraživanje, koje je provedeno u 2012. godine, provodilo se kombinacijom primjene raznih metodoloških postupaka:

- a) Održavanjem strukturiranih diskusija u fokus-grupama (12 diskusija u razdoblju od siječnja do prosinca 2012.)
- b) Analizom statističkih podataka (iz izvora: Poslovna Hrvatska - www.poslovna.hr)
- c) Korištenjem rezultata ankete s Međunarodne radionice Nakladništvo danas (održane 31.1.-2.1.2012.)
- d) Održavanjem intervjua s raznim dionicima iz lanca knjige (nakladnici, knjižari, autori, knjižničari, mediji...)
- e) Komunikacijom s predstavnicima relevantnih tijela iz struke i donositeljima odluka na lokalnoj i državnoj razini
- f) Analizom sekundarnih podataka (korištenje rezultata istraživanja Gfk 2012. i dostupne domaće i strane literature, internet)
- g) Praćenjem medija tijekom istraživačkog razdoblja.

Definicije

Knjižni blok upozorava na nedovoljno precizno definiranje ključnih pojmova za lanac knjige, te se stoga ovdje donose definicije kako slijedi:

Knjiga je ukoričena tiskana omeđena publikacija od najmanje 49 stranica (definicija UNESCO-a)¹. U Hrvatskoj Nacionalna i sveučilišna knjižnica (NSK) jedina navodi kako je knjiga *omeđena* publikacija objavljena na bilo kojem mediju. Dakle, knjiga može biti tiskano djelo ili djelo objavljeno isključivo u elektronskom obliku, tj. kao e-knjiga.

E-knjiga ili elektronička knjiga² elektronički je ekvivalent tiskanoj knjizi.

ISBN - Međunarodni standardni knjižni broj - jedinstveni je identifikator knjiga i drugih omeđenih publikacija bez obzira na medij na kojem se objavljuju.³

¹ Ukoričena tiskana publikacija koja sadrži manje od 49 stranica naziva se brošura (izuzetak su dječje knjige, tj. slikovnice).

² eng. *e-book*

³ Primjena sustava ISBN olakšava poslovanje u nakladničkoj, knjižarskoj i knjižničarskoj djelatnosti. ISBN se dodjeljuje i tiskanom, i e-knjigama. (vidi www.nsk.hr)

Knjižara je trgovina koja ostvaruje većinu svojih prihoda, više od 60%, prodajom knjiga ili ima više od 1500 naslova u svojoj ponudi.

Po tipu se može svrstati u jednu od sljedećih kategorija:

- klasična “domaća” knjižara sa 75% knjiga hrvatskih nakladnika u ponudi
- knjižara inozemne knjige
- multimedijalna knjižara (minimalno 60% knjiga u ponudi)
- knjižara i papirnica (minimalno 60% knjiga u ponudi).

Knjižara može biti nenakladnička tj. vlasnički neovisna o nakladniku, ili nakladnička, tj. povezana s nakladnikom kao vlasnikom. I jedna i druga mogu biti dio knjižarskoga lanca.

Nakladnik ili izdavač⁴

U Hrvatskoj je službenu definiciju nakladnika, tj. izdavača, dala Nacionalna i sveučilišna knjižnica (NSK):

Nakladnik je pravna ili fizička osoba koja pokreće objavljivanje knjige, snosi troškove njezina izdavanja i tiskanja te je odgovorna za proizvodnju i raspačavanje.

⁴ O tome jesu li ova dva pojma nakladnik i izdavač sinonimi, postoje razna mišljenja:

1. Dr.sc. Daniela Živković : *Knjižničarski savjetnik* izjednačuje ta dva pojma
2. Kosta Grubačić: *Leksikon bibliotekarstva*, također izjednačuje ta dva pojma
3. Eva Verona: *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga*, razlikuje ta dva pojma na sljedeći način:

NAKLADNIK - fizička osoba ili korporativno tijelo koje se brine o izdavanju jedinice bibliotečne grade te snosi troškove njezina izdavanja i tiskanja.

IZDAVAČ - korporativno tijelo koje pokreće izdavanje neke jedinice bibliotečne grade a ne snosi troškove za njezinu izradu.

Knjižni blok smatra da pojmove *nakladnik i izdavač* treba shvatiti kao sinonime, i u ovom i u drugim tekstovima, te ih tako i tretira.

Procjena stanja u nakladništvu i knjižarstvu te kulturi čitanja u Republici Hrvatskoj

U narednim poglavljima daje se pregled institucionalnog okvira s preporukama, pregled stanja, donose se prvi rezultati mapiranja nakladništva i knjižarstva u RH te preporuke za spašavanje i razvoj sektora.

Nekoliko institucija ima knjigu u svojoj nadležnosti, u prvome redu Ministarstvo kulture, a potom i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, no podaci o proizvodnji, čitanosti i prodaji nisu dostupni, a oni koji jesu (primjerice popis odobrenih naslova za potporu), nije moguće pretraživati i koristiti za istraživanje stanja u nakladništvu i knjižarstvu. U Ministarstvu poduzetništva i obrta nema posebnih programa ili projekata koji se tiču nakladništva i knjižarstva, kao ni u Ministarstvu gospodarstva.

S obzirom da je status knjige u društvu dvojak, ima atribute i općeg dobra i prodajne robe, bilo je nužno načiniti analizu institucionalnog okvira unutar kojega nakladnici djeluju, a ne samo analizu stanja samih nakladnika i knjižara. Pitanja knjige riješena su nizom zakona; ne postoji jedan sveobuhvatni zakon o knjizi. Stoga se analiza u prvome redu odnosi na Sporazum o jedinstvenoj cijeni knjige, te Zakona o financiranju javnih potreba u kulturi. Također se predstavlja i model Agencije za knjigu putem analize mogućnosti, opcija i preduvjeta koji su potrebni da bi takva institucija zaživjela u našem okruženju.

U strateškim dokumentima Vlade RH knjiga, nakladništvo i knjižarstvo uopće se ne spominju, osim u jednom jedinom dokumentu. Naime, novi upravni sastav Ministarstva kulture u siječnju 2012. objavio je “Strateški plan Ministarstva kulture 2012 - 2014.” (reviziranu prijašnju verziju) iz kojeg je razvidno da je jedina stvarna potpora kreativnoj industriji dostupna kroz potporu javnim potrebama u kulturi, no da ne postoji ni vizija ni strategija, pa čak niti priznavanje kreativnih industrija kao važnih dionika u ovom segmentu društva.

Stječe se dojam da je dokument načinjen kako bi se povezale stavke plana s državnim proračunom, jer u njemu nema projekcija za budućnosti, ne spominju se razvojne komponente, a u cijelom dokumentu ni jednom se ne spominje ni pojam kreativnih industrija, što je posve u suprotnosti s iskazanim stavom Ministarstva o poticanju poduzetničkog stava, te poticanju ulaganja u razne sektore kulture i umjetnosti, za koje se uopće ne koristi termin *kreativne industrije*.

Zaključak je da ne postoje planovi ni strategija Vlade RH, pa ni pojedinačnih ministarstava, koji bi definirali misiju i viziju razvoja kreativnih industrija u Hrvatskoj, njihov potencijal i ulogu u oporavku i izlasku iz krize, pa tako nema ni programa kojima bi se potakle nove inicijative, nego se programi fokusiraju na spašavanje postojećih (vidljivo iz rezultata natječaja Poduzetništvo u kulturi, te upravo objavljenih rezultata natječaja Zaklade Kultura nova u prosincu 2012.)

S obzirom na evidentan nedostatak ekonomske politike za ovaj sektor, kako na nacionalnoj tako i na regionalnoj i lokalnoj razini, jedan od glavnih ciljeva ovog istraživanja jest ukazati na status knjige u društvu, kulturi, znanosti, obrazovanju i ekonomiji, osvijestiti

važnost, mogućnosti i prilike koje nakladništvo i knjižarstvo kao kreativne industrije nude hrvatskoj ekonomiji, te pružiti konkretne preporuke za njihov razvoj.

U mjere koje se provode, u prvom redu od strane Ministarstva kulture (dalje: MK) a zatim Ministarstva znanosti obrazovanja i sporta (dalje: MZOS), uključeni su potpora za objavljivanje knjiga, otkup za knjižnice, potpora za književne programe, potpora za programe knjižara, potpore časopisima i e-medijima, portalima koji prate kulturu, tj. knjigu.

Program “Poduzetništvo u kulturi” potiče kulturnu proizvodnju ulaganjem u razvoj i primjenu novih tehnologija u kulturi, poticanjem konkurentnosti industrija u kulturi, marketinških aktivnosti poduzetnika u kulturi i poticanjem inovacija u kulturi, no u stvarnosti se potpora svodi na kupovanje informatičke opreme za udruge i tvrtke, a provodi se bez jasnog cilja, svrhe, namjene; dodijeljeni iznosi simbolični su i nedovoljni za učinak u bilo kojoj od kreativnih industrija (s 2 milijuna kuna godišnje od Ministarstva kulture i 2 milijuna od Ministarstva poduzetništva i obrta (dalje: MINPO) financiraju se projekti tvrtki, udruge, institucija iz SVIH područja umjetnosti, kulture, medija, pa čak i zabave). Program je za 2013. ukinut, za sredstva MINPO nije poznato kamo su preusmjerena, dok su sredstva MK preusmjerena na pravo na javnu posudbu. Program se provodio od 2008. do 2012. (suradnja MK i prijašnjeg MINGORP), te su se na njega mogli javljati i nakladnici i knjižari, no radilo se o zanemarivim iznosima potpore nakladništvu i knjižarstvu u RH, jer je program, kao što je već istaknuto, bio namijenjen svim podsektorima kulturnih djelatnosti.

Jedna od novih mjera MK bilo je i osnivanje Zaklade Kultura nova, no za evaluaciju rada je prerano, s obzirom da je prvi natječaj

objavljen i završen, a prvi rezultati objavljeni u prosincu 2012. Međutim, ono što se već na samom početku uočava kod Zaklade Kultura nova jest očit problem nemogućnost javljanja drugih pravnih osoba, poput poduzeća u kulturi, čime se opet pokazuje da se kreativne industrije ne percipiraju kao važan dionik u kulturi i umjetnosti.

Za potrebe ovog istraživanja od izuzetne su važnosti bile mogućnosti pristupu bročanim podacima o pojedinim segmentima poslovanja, kao i o cijeloj branši. Sadašnji, postojeći sustav praćenja nakladništva i knjižarstva od strane relevantnih službenih tijela (u prvome redu Državni zavod za statistiku), ne nudi mogućnosti pretraživanja podataka koji bi bili relevantni za istraživanje. Stoga je nužna reforma sustava praćenja branše, potrebni su novi parametri, indikatori, i klasifikacije usklađeni s UNESCO-ovim Institutom za statistiku. Taj Institut (Institute for Statistics - UIS), sa svojim istraživanjima i dokumentima daje polazište i okvir od kojih se može krenuti s planiranjem tog zadatka.⁵

Trenutačno je stanje takvo da su naši statistički pokazatelji nedostatni, parcijalni, nedovoljno aktualni, ili ih nema. Naime, kategorije koje postoje sasvim sigurno daju sliku, no netočnu, a ni podaci nisu sumjerljivi. Primjerice, izdavaštvo se nalazi u istoj grupi s proizvodnjom papira, kartona i proizvoda od celuloze i s tiskarstvom.

⁵ 2009 Unesco Framework For Cultural Statistics, <http://www.uis.unesco.org/>
U revidiranoj verziji UNESCO-og Okvira za statistiku kulture (UNESCO, 2009) obrazlaže se potreba i mogućnosti upotrebe klasifikacija (Central Product Classification - CPC) roba i usluga iz kulture, upotreba međunarodne standardizirane industrijske klasifikacije (International Standard Industrial Classification - ISIC) za kulturne industrije, te upotreba međunarodne klasifikacije zanimanja (International Standard Classification of Occupations - ISCO) za zapošljavanje u kulturi.

Stoga je nemoguće preko Državnog zavoda za statistiku dobiti sažete i smislene podatke koji bi nam osvijetlili stanje u sektoru kreativnih industrija nakladništva i knjižarstva.

Nacionalna klasifikacija djelatnosti također nije od koristi, jer može zbuniti istraživača ako iz prve ruke nema iskustvo i znanje o tome kako ista funkcionira, te ako ne poznaje pravnu podlogu njezine upotrebe. Tako je niz nakladnika zaveden pod brojem koji ne daje točan podatak o tome o kakvom se poduzeću radi.

Ako se zanemare nedostaci statističke klasifikacije, gruba slika jednog istraživanja iz 2007. (Primorac) daje nam podatke za pet sektora iz hrvatskog gospodarstva: za izdavačku i tiskarsku djelatnost, tv i radio djelatnosti, promidžbu, te arhitektonske djelatnosti - ukupan broj poslovnih subjekata kreativnih industrija u Hrvatskoj iznosio je 6104.⁶ Većinom se nalaze u Zagrebu i većim gradovima, i predstavljaju znatan udio u sveukupnom broju malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj.

Nužno je istaknuti važnost statistike koja donositeljima odluka i javnih politika može i mora pružiti jasnu sliku o utjecaju tog sektora, te kako i što može javni sektor učiniti da bi pomogao razvoju kreativnih industrija kao što su nakladništvo i knjižarstvo - počevši s istraživanjima, sve do razine izrade javnih politika. Naravno, i sam ceh - kreativna poduzeća - mora biti svjestan važnosti tih podataka, kako bi ih mogao koristio u svrhu dugoročnih strateških planiranja, analiza i revidiranje poslovnih planova.

Na osnovi iznesenog može se zaključiti da je procjenu stanja bilo moguće načiniti isključivo kombinacijom već spomenutih istraži-

⁶ <http://hgk.biznet.hr/hgk/fileovi/9897.pdf>

vačkih metoda, te da je teško predvidjeti budući razvoj situacije u području knjige, nakladništva i knjižarstva u Hrvatskoj, napose uzme li se u obzir da država nije intervenirala u vrijeme najgore krize i recesije, a sam se ceh nije uspio organizirati i izboriti za pomoć; usto je od siječnja 2013. PDV na knjigu 5%!!!

U sljedećim poglavljima obrađene su sve teme važne za sektor nakladništva i knjižarstva, uključivši i pravni okvir djelovanja, institucije potpore, a i status knjige u društvu kroz pregled zastupljenosti knjige u medijima, znanosti, kulture čitanja.

Percepcija nakladništva i knjižarstva kao kreativne industrije u Republici Hrvatskoj – ili njezin izostanak

Da bi se uopće moglo govoriti o nakladništvu i knjižarstvu kao kreativnim industrijama, potrebno je kreativne industrije prvo definirati.

“Kreativne industrije” relativno su nov koncept, koji je evoluirao iz pojma “kulturnih industrija” i “kreativnih umjetnosti” (Hartley, 2007), spajajući pojedinačni talent kreativnih umjetnosti s masovnim pristupom kulturnih industrija u kontekstu novih medijskih tehnologija i u okviru nove ekonomije znanja, a na korištenje novonastalim interaktivnim građanima-potrošačima. Pojam povežujemo s inovacijama, novim pothvatima i rizicima u poslovanju, nematerijalnim vlasništvom, transferom znanja, kreativnim pristupom proizvodnji i novim tehnologijama, no taj koncept vrijedan je temeljitog istraživanja jer predstavlja paradigmu za novu ekonomiju⁷.

Pojam se različito definira, ovisno o geografskom položaju. Kao što Hartley navodi, najveća je razlika u načinu na koji je kreativnost određena u SAD-u – gdje je okrenuta potrošaču i tržištu, dok je u Europi ključna tradicija nacionalne kulture i kulturnog građanstva.

⁷ Prema Richardu Floridi, kreativna ekonomija jest ona u kojoj se kapitalizam mijenja iznutra “od starih sistema okrenutih korporacijama, do sistema koji se vode ljudima...”

U svim postojećim definicijama, od britanske do austrijske, bez obzira na razlike, nalazi se i knjiga i izdavaštvo (vidi Tablicu 1).

Bitno je odrediti razliku između kulturnih i kreativnih industrija. Pojam kreativnih industrija jest širi, pokriva veći raspon aktivnosti, što znači da uključuje kulturnu industriju, i uz nju cjelokupnu kulturnu i umjetničku produkciju, bilo da se radi o izvedbama uživo ili nekom proizvodu, kao i granama za koje je potrebna umjetnička kreativnost, što znači da uključuje i oglašavanje i arhitekturu. Pitanja intelektualnog vlasništva, autorskih prava i zaštitnog znaka ključna su pitanja za ekonomiju kreativnih industrija.

Kroz koncept kreativnih industrija mogu se ilustrirati velike promjene u zadnjih dvadesetak godina u protoku intelektualnog i ljudskog kapitala, a shvaćanje njihova doprinosa ekonomijama otvara prostor i za stvaranje javnih politika, tamo gdje one još ne postoje. Kreativne industrije povezane su s ekonomijom znanja, što se očituje u velikom značenju koji za njihov razvoj imaju i nove tehnologije, ulaganja u ICT, istraživanja, inovacije, obrazovanje i edukacije. Usto, ubrzani razvoj novih tehnologija zadnjih desetljeća doveo je do transformacije, napose digitalnih medija, ali je i utjecao i promijenio odnose među sektorskim industrijama, i srušio granicu između kreativnog proizvođača i kreativnog potrošača.

Tablica 1. Podsektori kreativnih industrija u raznim dokumentima u Europi, uključujući i kulturne industrije (Tablica je prevedena iz izvora: KMU Forschung Austria, 2003)

EUROPSKA UNIJA	VELIKA BRITANIJA	NJEMAČKA	AUSTRIJA
Exploitation & Development of the Job Potential in the cultural Sector (2001)	Mapping Document (1998)	Kulturwirtschafts-Bericht, Nordrhein-Westfalen (2001)	Erster Oestereicher Kreativwirtschaftsbericht (2003)
KULTURNI SEKTOR	KREATIVNE INDUSTRIJE	KULTURNE INDUSTRIJE	KREATIVNE INDUSTRIJE
izdavaštvo	oglašavanje	muzička industrija, književnost i izdavaštvo	kulturna baština
vizualne umjetnosti	arhitektura		izvedbene umjetnosti
arhitektura	umjetnost i antikviteti	umjetnost i dizajn	audiovizualne usluge
izvedbene umjetnosti	ručni rad	(uključuje arhitekturu i oglašavanje)	vizualne umjetnosti
audiovizualne usluge	dizajn		izdavaštvo
multimedija	moda	audiovizualni mediji (film, radio, tv)	interdisciplinarne aktivnosti
kulturna baština	film	izvedbene umjetnosti	
arhivi	interaktivne računalne usluge		
knjižnice	muzika		
	izvedbene umjetnosti		
	izdavaštvo		
	software		
	tv i radio		

U Republici Hrvatskoj ne postoji pravni okvir kojim bi se ili definirao, ili regulirao razvojni okvir kreativnih industrija, nego je većina djelatnosti koje spadaju pod pojam kreativne industrije regulirana raznim propisima.

Stoga sektor kreativnih industrija u Hrvatskoj najprije treba mapirati. Ako se započne od postojećih, već definiranih kulturnih djelatnosti prema strukturi Ministarstva kulture RH, dolazi se do sljedećih djelatnosti:

Glazba, glazbeno-scenske i plesne umjetnosti

Dramske umjetnosti

Audiovizualne djelatnosti

Knjiga i nakladništvo

Knjižnična djelatnost

Arhivska djelatnost⁸

Muzejsko-galerijska djelatnost

Likovne umjetnosti

Nove medijske kulture

Digitalizacija arhivske, knjižnične i muzejske građe

Navedenu listu treba analizirati i dopuniti s dodatnim djelatnostima iz sektora kreativnih industrija, a koje se u Hrvatskoj ne vrednuju kao kulturne djelatnosti:

- Arhitektura
- Dizajn
- Moda
- Oglašavanje
- Interaktivni software/igre.

Time se proširio popis kreativnih industrija u Hrvatskoj, koji bi trebalo detaljno analizirati i načiniti preporuke i mjere za njihov razvoj.

⁸ Arhivska djelatnost ne spada u kreativne industrije.

Nakladništvo i knjižarstvo, kao kreativna industrija, nisu percipirani kao sektor vrijedan pozornosti i posebnih mjera, ni od Ministarstva gospodarstva, Ministarstva poduzetništva i obrta, ni od Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta. Radi se o tome da su očima stručnjaka, a ne samo šire javnosti, percipirani dvojako – kao kulturno dobro i kao ekonomski sektor. Ta ambivalentnost priječi razvoj strategija i politika, jer se institucije ne otimaju za nadležstvo nad istima, pa se tako događa da poduzetničke projekte iz područja kulture određena ministarstva (poduzetništva i obrta, gospodarstva, financija...) gledaju isključivo kao predmet koji je u nadležstvu Ministarstva kulture te Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta. Preklapanje se ne koristi da bi se surađivalo međusektorski i međuinstitucionalno, a potencijalni sinergijski učinak se gubi dok ove industrije plutaju, prepuštene sposobnostima pojedinog malog poduzetnika kreativca, što je u vrijeme krize za mnoge pogubno. Cjelovit pristup ne postoji, te sve ostaje na privatnim inicijativama, bez sustava i bez politike koja bi vodila k cilju: etabliranju, rastu, razvoju i širenju kreativnih industrija, na opću dobrobit kao i na dobrobit samih poslovnih subjekata.

Posebno treba obratiti pozornost na pitanja intelektualnog vlasništva; naime u sektoru je informiranost nedostatna kao i poštivanje zakona, te se nameću kao glavni problem u poslovanju nakladnika. U tom je smislu nužna pojačana edukacija nakladnika, jer je naša legislativa usklađena s legislativom Europske unije (dalje: EU), no u praksi je situacija bitno lošija. Uz sve spomenuto velik dio nakladnika nije upoznat s osnovnim načelima rada WIPO-a (World Intellectual Property Organization), unatoč izuzetnoj važnosti tih načela (i regulative) upravo za ovu kreativnu industriju.

Recesija i kriza izuzetno su utjecale na kreativne industrije, neke

grane stradale su više od drugih. Primjerice, s propašću građevinske industrije propadaju i arhitektonski birovi, zatim zbog pada ulaganja u marketing propadaju oglašivačke agencije i dizajnerski studiji, a kriza se napose odrazila na nakladnike i knjižare. Ni u jednoj od navedenih grana država nije intervenirala u spašavanju radnih mjesta u tim sektorima. Ilustrativan primjer su upravo nakladnici i knjižari, tj. sektor nakladništva, u kojem radi 8.000 do 12.000 ljudi, ovisno o tome je li u tim brojkama i radna snaga tiskarske industrije. Velik broj zaposlenih spada u samostalne djelatnosti - autori, prevoditelji, lektori, urednici, grafički dizajneri, tehnički urednici, te su s padom produkcije upravo oni prvi na udaru štednje, otkazivanja i smanjivanja opsega posla; posljedice kolapsa najteže su se odrazile u nakladničkom sektoru i u oglašivačkoj industriji. Unatoč tome što se radi o velikom broju radnih mjesta, s obzirom na njihovu disperziranost, Vlada RH, kao ni šira javnost, ne percipira ni ugroženost tih radnih mjesta u kreativnim industrijama, za razliku npr. od brodogradnje ili neke druge industrije.

Iz iznesenoga je očito da se nakladništvo i knjižarstvo ne percipiraju kao kreativne industrije, jednako kao što se ne percipiraju ni radna mjesta izgubljena u vrijeme krize, jer je riječ o izuzetno fragmentiranom sektoru, kojeg karakteriziraju samostalne djelatnosti - mala i mikro-poduzeća, a ne industrijska postrojenja s velikim proizvodnim pogonima.

Sporazum o jedinstvenoj cijeni knjige: komentar i pregled izmjena jednog dijela pravnog okruženja

Predmet ove analize jest Sporazum o jedinstvenoj cijeni knjige zaključen između Ministarstva kulture RH, Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH, Ministarstva gospodarstva, rada i poduzetništva RH, te Hrvatske gospodarske komore – Zajednice nakladnika i knjižara dana 9. ožujka 2007. (dalje: Sporazum). Sporazum koji je nedvojbena na snazi (sukladno t. XI. Sporazuma na snagu je stupio 1. travnja 2007.) analiziran je unutar pravnog okruženja koje se od njegova stupanja na snagu uvelike promijenilo te se stoga postavlja pitanje značenja i smisla Sporazuma u sadašnjem trenutku.

I.

Kao pravni izvor i dokument Sporazum je interesantan primarno iz razloga što su svi njegovi potpisnici javnopravna tijela. Tri ministarstva te Hrvatska gospodarska komora (HGK) kao specifična pravna osoba s javnim ovlastima zaključili su Sporazum s ciljevima/svrhama iz t. I. i II. Sporazuma te se upravo iz tog razloga na ovaj izvor/dokument ne može gledati kao na običan ugovor između zainteresiranih poslovnih partnera. Unatoč tome, neki od ciljeva/svrha Sporazuma pobuđuju povećano zanimanje, osobito u svjetlu propisa koji uređuju funkcioniranje tržišta te odvijanja natjecanja na tržištu. U tako označenom kontekstu najveća pozornost posvećena je onim

dijelovima Sporazuma koji se odnose na regulaciju odnosa potpisnika Sporazuma s trećima ali i dijelovima koji se izravno tiču odvijanja tržišnog natjecanja.

No, prije nastavka analize potrebno je otkloniti bilo kakve dvojbe o pravnoj naravi Sporazuma. Riječ je o ugovoru koji je zaključen na neodređeno vrijeme te nedvojbeno predstavlja onaj pojedinačni pravni akt koji stvara prava i obveze za svoje potpisnike. S obzirom na činjenicu da se radi o pojedinačnom pravnom aktu njegovo objavljivanje nije nužan preduvjet njegova stupanja na snagu tj. važenja. (U tom smislu ništa ne mijenja na stvari okolnost da od svih potpisnika isključivo Ministarstvo kulture RH navodi Sporazum na svojoj web-stranici na popisu propisa koji uređuju “knjižničnu” djelatnost odnosno jedino spomenuto ministarstvo navodi Sporazum u tekstovima različitih natječaja koje raspisuje. Ipak, dotična okolnost često je pokazatelj koliko neko javnopravno tijelo poštuje tj. primjenjuje neki od važećih pravnih akata). Bio službeno objavljen ili ne tj. spomenut na web-stranici potpisnika ili ne, Sporazum kao pojedinačni pravni akt jest na snazi i stvara prava odnosno obveze za sve svoje potpisnike.

Što se pak pitanja o pravnoj snazi Sporazuma tiče tu je pravna situacija slijedeća; s obzirom da Sporazum zasigurno ne ulazi u skupinu tzv. upravnih ugovora njegova pravna snaga (kao i uostalom sva ostala relevantna pitanja vezana za Sporazum) procjenjivat će se kao da se radi o pravnom aktu privatnog prava (koliko god se takvom stavu može istaknuti opravdanih prigovora). To znači da Sporazum kao pojedinačni pravni akt ne smije biti kontradiktoran niti jednom prisilnom propisu (Ustav RH te svi ostali propisi zakonske i podzakonske razine) koji uređuje područje njegova sadržaja kao ni moralu društva. U suprotnom, do primjene dolaze različite sankcije koje

moгу varirati od ništavosti (potpune ili djelomične) Sporazuma a uz to i do izricanja različitih kazni za njegove potpisnike. Dakle, Sporazum kao pojedinačni pravni akt privatnog prava mora biti usklađen sa svim prisilnim propisima te moralom društva jer je u suprotnom moguće očekivati različite sankcije kako po važenje Sporazuma tako i po njegove potpisnike.

II.

Kako je prethodno rečeno, najveću pozornost treba posvetiti onim odredbama Sporazuma koje uređuju odnos potpisnika Sporazuma i trećih osoba odnosno odredbama koje uređuju odvijanje tržišnog natjecanja. Imajući u vidu tekst Sporazuma kao polaznu točku analize radi se o odredbama t. IV. (alineje 4-5), odnosno t. X. (alineje 2-3). Dotične odredbe glase:

t. IV

“(4) Nakladnici koji svoja izdanja prodaju prodavateljima koji nisu potpisnici ovoga Sporazuma (megacentri, knjižare izvan Zajednice nakladnika i knjižara i dr.), dužni su ugovorom regulirati obvezu tih prodavatelja da primjenjuju jedinstvenu cijenu knjige.

(5) Nakladnici su dužni prekinuti poslovanje s prodavateljima koji ne poštuju odredbe ovoga Sporazuma, a ukoliko to ne učine, bit će sankcionirani sukladno točki X. ovoga Sporazuma.“

t. X.

“(2) Nakladnik ili prodavatelj za kojega Povjerenstvo utvrdi da krši ovaj Sporazum izgubit će pravo na potporu izdavanju i otkup knjiga Ministarstva kulture i Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa na 12 mjeseci od dana utvrđivanja kršenja Sporazuma.

(3) Isto tako, nakladnik ili knjižar koji prekrši Sporazum gubi pravo na kredit Ministarstva gospodarstva, rada i poduzetništva po

beneficiranoj kamatnoj stopi, a ako je u tome trenutku već korisnik takvog kredita, ugovor se raskida i korisnik kredita će odmah vratiti primljena sredstva s pripadajućom kamatom.”

Citirana mjesta jasno iskazuju namjeru potpisnika Sporazuma da njegovo važenje protegnu i na treće osobe i to u pogledu primjene jedinstvene cijene knjige a što nastoje osigurati sankcijama za one potpisnike Sporazuma iz redova HGK koji ne bi poštivali dotične odredbe u odnosu s trećim osobama. Postavlja se pitanje dopustivosti ovih odredbi osobito iz perspektive Zakona o zaštiti tržišnog natjecanja (dalje: ZZTN) kao prisilnog propisa, a izražena sumnja odnosi se ponajprije na al. 4-5, t. IV. Sporazuma.

II.a

Naime, sporazum jednog nezanemarivog dijela poduzetnika kojim oni nastoje izravno ili neizravno odrediti jedinstvenu prodajnu cijenu onog proizvoda koji prodaju/distribuiraju na tržištu te nastoje dotičnu cijenu uz prijetnju sankcijama održati u odnosu sa svim trećim osobama svakako je suspektan iz perspektive regulacije tržišnog natjecanja. Razlog tome je postojanje ZZTN-a te vrlo široko određeni relevantni pojmovi u tom propisu. Jedno od zabranjenih poduzetničkih ponašanja - te ujedno indikacija za djelovanje Agencije za zaštitu tržišnog natjecanja - jest i postojanje zabranjenih sporazuma. Kao i ostali zakonski pojmovi iz tog propisa (primjerice, pojam poduzetnika iz čl. 3. ZZTN-a) i pojam “zabranjenih sporazuma” vrlo je široko određen te prema čl. 8, st.1. ZZTN-a obuhvaća sve sporazume:

“između dva ili više neovisnih poduzetnika, odluke udruženja poduzetnika i usklađeno djelovanje, koje kao cilj ili posljedicu imaju

narušavanje tržišnog natjecanja na mjerodavnom tržištu, a osobito oni kojima se:

1. izravno ili neizravno utvrđuju kupovne ili prodajne cijene, odnosno drugi trgovinski uvjeti,
2. ograničava ili nadzire proizvodnja, tržište, tehnološki razvoj ili ulaganje,
3. dijele tržišta ili izvori nabave,
4. primjenjuju nejednaki uvjeti na istovrsne poslove s različitim poduzetnicima, čime ih se dovodi u nepovoljniji položaj u odnosu na konkurenciju,
5. uvjetuje sklapanje ugovora prihvaćanjem od drugih ugovornih strana dodatnih obveza, koje po svojoj prirodi ili običajima u trgovini nisu u vezi s predmetom tih ugovora.“

Činjenica da su među potpisnicima Sporazuma isključivo javno-pravna tijela (3 ministarstva i HGK) ne mijenja baš ništa na stvari s obzirom da pojam poduzetnika iz čl. 3. ZZTN-a može obuhvatiti svako tijelo (izrijekom se navode i državna tijela!) koje izravno ili neizravno djeluju na tržištu bez obzira na ijednu drugu okolnost (kako to dodatno precizira st. 2. istog članka). Iako je postupak utvrđivanja postojanja zabranjenog sporazuma vrlo složen i vjerojatno duži od prosječnog upravnog postupka - koji prosječno traje oko 2 mjeseca od njegova pokretanja - nesporno je da već *prima facie* analiza ukazuje na postojanje dvojbe o dopuštenosti Sporazuma uz ovakav njegov sadržaj. Mogućnost podvođenja Sporazuma pod neku od zakonskih egzemptivnih klauzula istini za volju postoji (primjerice, podvođenje Sporazuma pod klauzulu tzv. “skupnih izuzeća” gdje se *prima facie* najpogodnijim čini podvođenje pod tzv. “horizontalne sporazume između poduzetnika” no to je hipoteza koja tek čeka svoju potvrdu), ali pretpostavlja otvaranje formalnog

postupka, obligatorno prihvaćanje tereta dokaza od strane potpisnika Sporazuma odnosno vrlo zahtjevnu pa onda vjerojatno i vrlo skupu pravnu akciju. Dakle, analiziran objektivno i neutralno Sporazum se može promatrati kao suspektan iz perspektive ZZTN-a (tzv. “zabranjeni sporazum” prema čl. 8. ZZTN-a) bez obzira na svojstvo njegovih potpisnika, deklarirane ciljeve/svrhe odnosno bilo koju drugu posebnost samog Sporazuma.

II.b

Ništa manje suspektne, iako iz različite pravne perspektive, ne čine se ni odredbe al. 2-3, t. X. Sporazuma. Ovdje se upitnim čini intencija potpisnika Sporazuma da preciziraju te na osobit način provedu sankcije za sve one nakladnike, knjižare ali i prodavatelje (to prema slovu samog Sporazuma, al. 3, t. III. mogu biti i treće osobe) koji ne postupaju u skladu sa Sporazumom. Pri tome se kao sankcije navode gubitak potpore izdavanja i otkupa knjiga od strane dva ministarstva (kultura te znanost, obrazovanje i šport) odnosno gubitak kredita s beneficiranom kamatnom stopom od strane trećeg ministarstva (gospodarstva, rada i poduzetništva).

Perspektiva koju se na ovom mjestu mora istražiti presudno je određena propisima koji reguliraju navedene aktivnosti ministarstava a jednako je važno steći barem osnovni uvid u način na koji ministarstva kao potpisnici Sporazuma primjenjuju analizirane odredbe odnosno svoje obveze iz istih. U tu svrhu analiza započinje analitičkim čitanjem onog propisa koji regulira djelovanje Ministarstva poduzetništva i obrta RH u segmentu davanja kredita s beneficiranom kamatom. Riječ je, naravno, o Zakonu o poticanju razvoja malog gospodarstva (dalje: ZPRMG), a u području njegove primjene

osvrće se na neke od dijelova projekta/programa “Poduzetnički impuls” iz 2012.godine.

ZPRMG u nekoliko svojih odredbi (čl. 6.) definira poticajne mjere pa između različitih mjera, spominje i davanje kredita subjektima malog gospodarstva po beneficiranoj kamatnoj stopi (kao i neke druge mjere koje utječe na već postojeće kredite i sl), regulira postupak odlučivanja o poticajnim mjerama ali ni u jednoj odredbi ne omogućava donositeljima odluka odnosno nositeljima programa (svima iz čl. 10. ZPRMG-a) da kao poseban uvjet odobravanja/zadržavanja/korištenja poticajnih mjera predvide odredbe slične onima iz t. X. Sporazuma. To se osobito tiče slova čl. 5, st. 2. ZPRMG-a koji predviđa sadržaj četverogodišnjeg Programa razvoja malog gospodarstva odnosno Godišnjeg plana provedbe Programa iz čl. 5, st. 4. ZPRMG-a. Niti u jednoj navedenoj odredbi ne spominju se negativni uvjeti (ili negativne pretpostavke) temeljem kojih se može nekom gospodarskom subjektu na koji se zakonski akt odnosi priječiti pristup poticajnim mjerama. Eventualni, ali samo eventualni prostor uz odgovarajuće široko tumačenje (*interpretatio lata*) se otvara u frazi iz čl. 5, st. 4. ZPRMG-a koji predviđa da Godišnji plan provedbe programa sadrži i “način korištenja sredstava” ali je autor ovog rada uvjeren da je mala vjerojatnost uspješnog podvođenja sankcija iz t. X. Sporazuma pod rečenu sintagmu. U prilog našem stavu treba uočiti i okolnost da niti u jednom tekstu natječaja kojima se predviđa davanje poticajnih kredita nadležno ministarstvo nije uglavilo sankcije iz al. 3, t. X. Sporazuma.

Štoviše, vrlo skoro nakon potpisivanja i stupanja na snagu Sporazuma ZPRMG je noveliran na način da je u njegov tekst umetnuta nova dikcija čl. 7. koji od tada predviđa ključnu kontrolnu ulogu

Agencije za zaštitu tržišnog natjecanja prilikom nadziranja svih poticajnih mjera koje su ujedno i državne potpore. Kako su pretežito svi nositelji programa iz ZPRMG-a javnopravna tijela za koja načelo zakonitosti vrijedi u svom strogom obliku (“sve što nije izrijekom propisano, nije dopušteno“), te kako je Sporazum po pravnoj snazi ispod zakonskog akta pretpostavljam da su to razlozi zbog kojih MPO ne uglavljuje al. 3, t. X. Sporazuma u tekstove natječaja kojima se predviđa davanje poticajnih kredita (odnosno drugih poticajnih mjera).

Kao što je već prethodno navedeno, očito je da isključivo Ministarstvo kulture RH (MK) pri raspisivanju različitih natječaja/javnog poziva za otkup knjige primjenjuje Sporazum odnosno u njemu sadržane odredbe t. IV. i t. X. Ova činjenica je vidljiva iz teksta natječaja/javnog poziva za otkup knjiga za 2012. (<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=7401>) iako nije posve jasno kako se dotična činjenica ima dokazati. Naime, niti u jednom formularu prijave na dotični javni poziv/natječaj nije predviđeno dokazivanje dotične okolnosti pa izlazi da se kandidatima-obveznicima Sporazuma vjeruje na riječ. (Naravno, ostavlja se kao otvorenu mogućnost da se prilikom obrade prijave u MK koriste podacima Povjerenstva za praćenje provođenja Sporazuma – stvorenog temeljem al. 1, t. X. Sporazuma – ali onda MK radi pogrešku u provođenju natječaja/javnog poziva jer bi takvo što trebalo unaprijed objaviti u tekstu natječaja/javnog poziva). S druge pak strane, u tekstu natječaja/javnog poziva za potporu pri izdavanju knjiga koje je također raspisalo MK dotični se uvjet pridržavanja Sporazuma uopće ne spominje iako bi to, sudeći prema tekstu al. 2, t. X. Sporazuma, trebalo očekivati (<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=8246>). Ako ministarstva kao potpisnici

Sporazuma ne primjenjuju Sporazum iluzorno je očekivati da će ista ministarstva biti zainteresirana odnosno normativno osposobljena za sankcioniranje postupanja koje je suprotno odredbama Sporazuma pa se time Sporazum kao normativni akt opasno približava tzv. “nesavršenom propisu” (*lex imperfectae*) odnosno aktu koji uopće ne sadrži sankcije.

S obzirom da za Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH (MZOS) ne postoje nikakvi nama dostupni podaci o načinu na koje ovo ministarstvo primjenjuje ili ne primjenjuje Sporazum mora se zaključiti da se Sporazum provodi na selektivan način čak i unutar jednog te istog ministarstva (kao u slučaju MK), ali ništa manje selektivna je i primjena kada se usporede dostupni podaci za dva ministarstva (MK djelomično primjenjuje Sporazum, MINPO uopće ne uz nepostojanje podataka za MZOS) što je izrazito upozoravajuća činjenica glede sadašnjeg statusa i primjene Sporazuma. Ujedno, time se pitanje sankcija iz al. 2-3, t. X. Sporazuma degradira na drugorazrednu važnost s obzirom da ministarstva kao potpisnici Sporazuma te jamci i provoditelji sankcija više ne posjeduju potrebne normativne instrumente kojima bi sankcionirali nakladnike/prodavatelje/knjižare.

III.

Sporazum kao važeći pravni izvor - a na to ukazuju svi dostupni podaci o njegovoj primjeni - nije do sada bio predmetom analize, evaluacije pa moguće i revizije. Za sve navedeno postoji i više no dovoljno indikacija pa je potrebno ukazati, a to istodobno znači i sažimanje rezultata naše analize, na moguće pravce analize, evaluacije odnosno revizije Sporazuma.

III.a) ANALIZA

Sporazum je potrebno temeljito analizirati zbog drastično promijenjenog pravnog okruženja pa shodno tome i promijenjenih pravnih relacija između odredbi Sporazuma i važećih (osobito prisilnih) propisa. Prethodno smo upozorili na primjer proizašao iz novele ZPRMG-a; to nije jedina novela onog dijela pravnog okruženja koje je od izravne važnosti za primjenu Sporazuma. Došlo je značajne promjene ZZTN-a a uskoro će se u području zaštite tržišnog natjecanja odnosno državnih potpora izravno primjenjivati i pravo EU-a u Hrvatskoj što će dodatno izmijeniti pravno okruženje u kojem se primjenjuje Sporazum.

Dakle, iako je slovo Sporazuma ostalo neizmijenjeno od njegova stupanja na snagu do danas intenzivno se promijenilo pravno okruženje Sporazuma (uz perspektivu jednako takvih, intenzivnih i dinamičnih, promjena) što je gotovo jednako izmjenama i dopunama samog Sporazuma. Utoliko više držimo da postoji potreba ekstenzivne i detaljne analize svih izmjena u pravnom okruženju Sporazuma.

III.b) EVALUACIJA

Iako je u odredbi al. 1, t. X. Sporazuma predviđeno stvaranje posebnog tijela čiji je osnovni zadatak praćenje provođenja Sporazuma ne postoji niti jedan dokaz da je dotično tijelo značajnije ako uopće realiziralo svoju temeljnu ovlast. Upravo iz tog razloga do sada nije provedena evaluacija Sporazuma koja bi, objektivno i neutralno, pokazala sve prednosti i nedostatke Sporazuma kao pravnog akta. To bi ujedno bila i polazna točka u eventualnom predlaganju revizije Sporazuma odnosno polazna točka u procjeni potrebe daljeg postojanja Sporazuma. Na ovaj način nitko zapravo nije u potpunosti

svjestan svih posljedica Sporazuma jer nije jasno koliko se Sporazum uopće primjenjuje, tko ga i da li ga krši, u kojoj se mjeri eventualno kršenje sankcionira te koje je rezultate Sporazum postigao odnosno postoji li potreba za izmjenama i/ili dopunama njegovih ciljeva/svrha.

III.c) REVIZIJA

Sve dosada navedeno jasno ukazuje na potrebu revizije Sporazuma. To je potrebno kako zbog nedvojbeno promijenjenog pravnog okruženja tako i zbog očitog nefunkcioniranja Povjerenstva za praćenje provođenja Sporazuma predviđenog al. 1, t. X. Sporazuma. No kako je revizija uvijek funkcija evaluacije najprije je potrebno temeljito evaluirati dosadašnje (ne)djelovanje Sporazuma. Tek nakon toga bilo bi moguće detektirati razmjere potrebnog u revidiranju Sporazuma. Naravno, postoji i mogućnost da bi evaluacija zaključila da dalje postojanje Sporazuma nije moguće/potrebno odnosno da sadržaj Sporazuma može dalje egzistirati jedino po transponiranju u drugačiji pravni oblik (primjerice, u obliku posebnog zakona kao što je to slučaj u Njemačkoj). No, takvi (ili neki drugačiji) zaključci biti će utemeljeni tek nakon što se okonča detaljna analiza pravnog okruženja Sporazuma odnosno evaluacija njegovih posljedica.

Zakon o financiranju javnih potreba u kulturi: analiza pravnog temelja distribucije javnih sredstava

Zakon o financiranju javnih potreba u kulturi ("Narodne novine" br. 47/90, 27/93 i 38/09; dalje: Zakon) potječe iz razdoblja koje je toliko davno da se ta vremenska distanca najbolje može oslikati navođenjem izvornog naziva zakona: Zakon o fondovima za kulturu (sadašnji naziv posljedica je zakonske novele iz 1993.).

Međutim, još više od dotične zapanjuje činjenica da Zakon u normativno-tekstualnom smislu sadrži havarirane ostatke nekad potpunog zakonskog teksta. Od ukupno 26 članaka (24 u izvornoj varijanti iz 1990. i dva dodana novelom iz 1993) sada je preostalo na snazi samo 6 članaka!! Niti jedan mogući pravni stav o tome što jest i što bi trebao biti zakon ne može se pomiriti s ovakvim normativnim stanjem Zakona ili još jednostavnije: teško je tvrditi da se Zakon još može shvaćati kao važeći zakonski tekst u pravnom sustavu koji poznaje i priznaje osnovne elemente vladavine prava!

No ne samo da Zakon postoji u takvom stanju on se i primjenjuje pa je osnova za provođenje brojnih postupaka u kojima se procjenjuje što su javne potrebe u kulturi te s koliko će se javnih sredstava iste financirati. Ovo je tim važnija konstatacija s obzirom da niti jedan od preostalih članaka Zakona ne uređuje postupke provođenjem kojih se odlučuje o financiranju javnih potreba u kulturi. Regulacija provođenja postupaka tada se mora provoditi sukladno odredbama

onih zakonskih akata koji su na ove postupke primjenjivi: to su ponajprije Zakon o kulturnim vijećima (“Narodne novine” br. 48/04 i 44/09) te Zakon o općem upravnom postupku (“Narodne novine” br. 47/09).

Usprkos konstataciji prema kojoj bi primarno sredstvo primjene Zakona bili Zakon o kulturnim vijećima odnosno Zakon o općem upravnom postupku u praksi je situacija potpuno suprotna. Zakon te na njemu utemeljeni postupci distribucije javnih sredstava za financiranje javnih potreba u kulturi zasnivaju se na podzakonskom aktu - Pravilniku o utvrđivanju i izboru programa javnih potreba u kulturi (dalje: Pravilnik). Na taj način javna sredstva dotične namjene u potpunosti kontrolira Ministarstvo kulture RH s obzirom da je upravo ovo ministarstvo donositelj Pravilnika. Suprotno situaciji u kojoj se javna sredstva za financiranje javnih potreba u kulturi distribuiraju temeljem zakonski propisanog postupka Ministarstvo kulture postavlja se kao jedini donositelj relevantnih akata, jedini provoditelj postupka pa shodno tome i jedini arbitar u rečenom postupku (Zakon o kulturnim vijećima ionako regulira jedino i isključivo rad konzultativnih tijela Ministarstva kulture a i to čini na pravno neobranjiv način).

Pravilnik na kojem se trenutno temelji takvo stanje stupio je na snagu u lipnju ove godine (“Narodne novine” br. 69/12) a poziva se na čl. 10a Zakona. Rečeni Pravilnik trebao bi sukladno čl. 10a Zakona uređivati kriterije i rokove za utvrđivanje programa javnih potreba u kulturi te osiguranje sredstava za iste potrebe, način njihova raspoređivanja i dodjele te način praćenja njihova korištenja. Međutim prema sadašnjem sadržaju ovog Pravilnika njime se uređuje: postupak (velika većina odredbi), rokovi i temeljni kriteriji i ništa više! Sažeto izraženo, Pravilniku nedostaju neki dijelovi (npr.

onaj o praćenju korištenja danih sredstava ili posebne odredbe o prevenciji sukoba interesa) ali zato sadrži dosta odredbi čiji je sadržaj ne samo dvojbena već i u izravnoj kontradikciji s relevantnim zakonskim aktima. Na ovom mjestu kao primjer možemo istaknuti odredbe čl. 3. Pravilnika o postupku u situaciji smanjivanja sredstava za kulturu i nakon potpisivanja odnosnih ugovora (višegodišnji te investicijski ugovori). Rečene odredbe izravno su kontradiktorne odgovarajućim odredbama Zakona o općem upravnom postupku (čl. 152-153).

Posebnu pozornost i osvrt iz perspektive Knjižnog bloka zaslužuje odredba čl. 4/2 Pravilnika koja glasi: “Potpore za programe koji se odnose na knjigu i nakladništvo mogu se dodijeliti i fizičkim i pravnim osobama koje obavljajući gospodarsku djelatnost sudjeluju u prometu roba i usluga. Navedeni programi se prethodno prijavljuju Agenciji za zaštitu tržišnog natjecanja.”

Dotična odredba predstavlja poseban slučaj proširenja kruga potencijalnih kandidata koji mogu konkurirati u postupku dodjele javnih sredstava za programe javnih potreba u kulturi. Naime, osim osoba spomenutih u čl. 4/1 Pravilnika jedino u području knjige i nakladništva dotična lista osoba (kandidata) se značajno proširuje - na sve gospodarske subjekte koji egzistiraju na tržištu! Povrh toga, dotični programi se jedini moraju prijaviti Agenciji za zaštitu tržišnog natjecanja. Promotreni zajedno, opisani normativni elementi nas uvjeravaju u specijalnu narav područja knjige i nakladništva a to je okolnost koju vrijedi zapamtiti. Na ovom mjestu valja konstatirati i to da se u postupku davanja potpora u području knjige i nakladništva primjenjuje i Zakon o zaštiti tržišnog natjecanja (“Narodne novine” br. 79/09) a da takva obveza ne potječe iz propisa zakonske razine već ju je arbitrarno i bez pravne osnove stvorilo Ministarstvo

kulture svojim Pravilnikom. Takvo što je nedopustivo i zbog činjenice da pravilnici (kao propisi podzakonske razine) služe provođenju zakona a nikako ga ne mogu zamijeniti odnosno nadomjestiti!

Regulacija putem Pravilnika koji više no očito zamjenjuje nedostajuće odredbe Zakona (te se nezakonito primjenjuje ispred Zakona o općem upravnom postupku) ima više negativnih posljedica. Neke od njih su slijedeće; prvo, postupak koji se propisuje Pravilnikom (a riječ je o postupku u vidu natječaja) u potpunosti ovisi o Ministarstvu kulture (tj. o ministru kao donositelju Pravilnika) umjesto da je, barem u osnovnim crtama propisan zakonom; drugo, (a vezano na prvo), postupak propisan Pravilnikom izrazito intenzivno odudara od postupka koji bi se trebao provoditi. Primjerice, odredbe o sprečavanju sukoba interesa postoje samo u Zakonu o kulturnim vijećima (ne u postupku distribucije sredstava temeljem Zakona!) a i te koje postoje u Zakonu o kulturnim vijećima su nedovoljne i nepotpune; treće, odluke koje se donose temeljem ovako propisanog postupka su formalno nezakonite (primjerice, neobrazložene su) i u svakom slučaju pravno upitne (primjerice, u koliko je slučajeva odbačena prijava zbog nepotpunosti a bez posebne odredbe koja bi to dopuštala i dijametralno suprotno od relevantne odredbe Zakona o općem upravnom postupku koja traži da se podnositelj obavijesti o nepotpunosti i pozove na dopunu!). Dodatni primjer koji u potpunosti potvrđuje tezu o problematičnoj pravnoj vrijednosti odluka odnosi se na nepostojanje posebnih uputa o pravnom lijeku tj. posebnog dijela odluke u kojoj se natjecatelji informiraju o mogućnosti korištenja pravnih lijekova. Nepostojanje takve upute tim je frapantnije kada se uoči da su pravo na žalbu i/ili pravo na sudsku zaštitu od djelovanja uprave ustavna prava (sadržana u čl. 18. i 19. Ustava RH).

Iz rečenih ustavnih prava proizlazi nezaobilazna potreba postojanja

nja pravnog mehanizma pomoću kojeg bi svi zainteresirani morali moći inicirati postupke pravne zaštite. S obzirom da ključne pojedinačne odluke donosi Ministarstvo vrlo je upitna mogućnost žalbe (zbog načelnog, iako ne i neizmjenjivog, nepostojanja drugostupanjskog tijela ili tijela koje bi odlučivalo o žalbama) ali nikako ne i mogućnost korištenja prigovora u upravnom postupku odnosno tužbe u upravnom sporu. Prigovor kao novostvoreno pravno sredstvo u upravnom postupku kreiran je za reagiranje na različita postupanja koja ne rezultiraju donošenjem pojedinačne odluke (barem ne donošenjem upravnog akta) odnosno za reagiranje na realizaciju upravnog ugovora (to su svi ugovori koji se eventualno sklapaju između nakladnika i Ministarstva kulture). Postojanje dva stupnja u upravnom sporu (upravni sudovi u prvom stupnju odnosno Visoki upravni sud u drugom stupnju) pružali bi dostatnu sudsku zaštitu naspram pojedinačnih odluka Ministarstva kulture RH (ako se radi o upravnim aktima) ali i samog Pravilnika (mogućnost koja postoji temeljem čl. 83-88. Zakona o upravnim sporovima - "Narodne novine" br. 20/10).

Pojedinačne odluke i postupci Ministarstva (odnosno Pravilnik) mogli bi se pobijati iz različitih razloga; trenutno stanje pokazuje da Ministarstvo kulture donosi odluke o financiranju i financijskoj potpori bez ikakve valjane pravne forme (objava rezultata na web-stranicama Ministarstva kao i dostava običnih dopisa) a tu posebice valja istaknuti nepostojanje bilo kakvog obrazloženja (odnosno nepozivanje na mišljenje nadležnih kulturnih vijeća). Već ova spoznaja omogućuje pobijanje najrecentnijih odluka (dakle, onih odluka koje potječu iz tekuće godine jer se iste odluke i donose u godišnjem ritmu) i to iz različitih razloga i pomoću različitih pravnih sredstava (primjerice, prigovorom kao redovnim pravnim sredstvom te izvan-

rednim pravnim sredstvima u upravnom postupku odnosno tužbom u upravnom sporu).

Rečeno stanje moguće je ispraviti na više načina. Temeljna dilema sažima se u alternativni poboljšanja sadašnjeg stanja (propisa pa shodno tome i prakse) ili u radikalno izmijenjenom položaju nakladništva i knjige (novi propisi i nova praksa - koji se odnose samo na knjigu/nakladništvo).

Prva varijanta svakako podrazumijeva donošenje novog zakona o financiranju javnih potreba u kulturi. U osnovi njegov sadržaj mora obuhvatiti najopćenitija načela i kriterije temeljem kojih nadležna tijela (prije svih Ministarstvo kulture RH) ima djelovati u konkretnim slučajevima. To nadalje znači da se mora izmijeniti sadašnja situacija u kojoj zbog neadekvatnog zakonskog teksta Ministarstvo kulture praktički arbitrira u odlukama kojima raspodjeljuje javna sredstva u većini kulturnih djelatnosti pa tako i u području knjige i nakladništva. Novi zakon, osim već rečenog, mora sadržavati i osnovne naznake postupka koji se ima provoditi svaki put kada se odlučuje o distribuciji javnih sredstava u kulturi pri čemu bi takve odredbe vrijedile jednako na nacionalnoj kao i na lokalnoj razini.

Temeljne odrednice postupka o financiranju javnih potreba u kulturi svakako bi uključivale:

- *zakonitost, javnost i transparentnost svih natječaja putem kojih se distribuiraju javna sredstva,*
- *primjenjivost općeg upravnog postupka u svakom pojedinom slučaju ali i razrješenje normativnog odnosa naspram posebnih*

zakona (primjerice, Zakona o zaštiti tržišnog natjecanja i Zakona o javnoj nabavi),

- *jasno normativno definiranje mogućih kandidata na natječaju (putem definiranja nakladnika kao stranke u natječajnom postupku),*
- *beziznimnu i eksplicitnu mogućnost korištenja pravnih lijekova u okviru svakog pojedinog natječaja,*
- *odredbe o ugovorima sklopljenim temeljem provedenog natječaja; zaključenje, realizacija te okončanje takvih ugovora,*
- *te posljednje iako nikako ne i najmanje važno, detaljne odredbe o prevenciji sukoba interesa pri provođenju natječaja.*

Riječ je o najvažnijim zakonskim odredbama iako nikako ne i jednim važnim zakonskim odredbama.

Ukratko izraženo, izložena alternativa temeljito bi promijenila sadašnje, nezadovoljavajuće normativno i faktično stanje putem postavljanja novih “pravila igre” u novom zakonu te uz smanjivanje sadašnje razine diskrecije Ministarstva kulture. Međutim, položaj nakladništva i knjige u ovoj bi alternativni bio poboljšan zajedno s ostalim kulturnim područjima što samo znači da ne bi došlo do izdvajanja nakladništva i knjige kao zasebnih i specifičnih područja kulturnog djelovanja. Iz toga slijedi da bi neki od gorućih problema nakladništva/knjige mogli ostati nedotaknuti u novom zakonu jer bi se eventualni novi zakon s manje-više istim objektom regulacije imao baviti načelnim i općenitim stvarima a to vrlo vjerojatno znači i zanemarivanje parcijalnih problema. Dakle, uočljiv nedostatak ove alternative jest taj što je teško očekivati da će zakonodavac toliko pažnje posvetiti ovom zakonskom aktu da bi u njemu rješavao parcijalne probleme knjižno-nakladničkog sektora. Teško je očekivati

da bi u zakon ovog tipa ušle odredbe koje bi razriješile dilemu tko se ima smatrati izdavačem (nakladnikom) pa bi taj problem vjerojatno bio transferiran na rješavanje Ministarstvu kulture s manje ili više jasnim smjernicama koje bi opet vodile k povećanju diskrecije ovog ministarstva.

Imajući u vidu trenutno stanje nakladništva i knjige samorazumljivo je preferiranje ekspeditivnih rješenja. Normativne mogućnosti koje se sada mogu iskoristiti u tom smjeru svode se na izbor između dvije temeljne alternative; prva, donošenje novog zakona o financiranju javnih potreba u kulturi uz posvećivanje dužne pažnje nakladništvu i knjizi te stvaranje posebnih normativnih rješenja unutar istog zakona te druga, donošenje posebnog propisa o: a) nakladništvu i/ili o Agenciji za knjigu. Nužno je napomenuti da netom spomenute varijante ne isključuju jedna drugu; štoviše, njihovo se spajanje preporučuje (dakle, kreiranje posebnog zakona o nakladništvu/knjizi i stvaranje Agencije za knjigu). Stvaranje Agencije kao javne ustanove pretpostavlja zadovoljenje brojnih normativnih uvjeta iz različitih zakonskih akata (prije svih iz Zakona o upravljanju javnim ustanovama u kulturi te Zakona o ustanovama).

Potrebno voditi računa i o slijedećem;

- zakonsko reguliranje područja nakladništva/knjige u vidu stvaranja posebnog zakona može biti samo na korist kako općenito ovom području tako i posebno svim gospodarskim subjektima koji djeluju unutar područja. Zakonski tekst može poslužiti kao sredstvo razrješavanja mnogih problema koji trenutno tište nakladnike a uz to pozitivnim se učincima može pribro-

jiti i mogućnost izravnog utjecaja na provođenje ovakvog zakona putem propisivanja sudjelovanja nakladnika u provođenju zakona;

- utjecaj nakladnika se može povećati ako se optira za stvaranje Agencije za knjigu kao javne ustanove. Raznolike zakonske mogućnosti upravljanja javnom ustanovom – od kojih su samo neke prikazane u ovom tekstu – mogu se iskoristiti kako bi nakladnici stekli utjecaj na upravljanje Agencijom. Pri tome valja voditi računa da se takav utjecaj stekne i očuva bez obzira na organizacijski oblik koji bi Agencija imala (veličina Agencije, organizacijska shema Agencije i sl.);
- uvođenje PDV-a u ovom području može poslužiti kao povod za uređenje stanja dotičnog područja odnosno temeljite reorganizacije sustava koji ionako postoji tek u tragovima na području javnog financiranja nakladništva/knjige.

Zaključno se može ustvrditi da je Zakon o financiranju javnih potreba u kulturi upitne normativne egzistencije te u velikom dijelu neprimjenjiv. Kao posljedica toga stupanj diskrecije Ministarstva kulture RH je neproporcionalno povećan što se odražava kako u provođenju Zakona te posebno u donošenju odluka o financiranju javnih potreba u kulturi. Temeljem Pravilnika čiji je normativni temelj dvojbena donose se pravno neodržive odluke kojima se distribuiraju značajna javna sredstva bez prihvatljive zakonske osnove. Potrebno je donijeti novi zakonski akt koji bi uredio financiranje javnih potreba u kulturi te dobro procijeniti koje su prednosti i nedostaci stvaranja posebnog zakonskog akta o knjizi/nakladništvu. Stvaranje posebne institucije (Agencije za knjigu) otvara mnoga pitanja poput organizacijskog uređenja Agencije, upravljanja Agencijom, njezinih funkcija/zadaca kao i mnoga druga pitanja. Međutim, stvaranje takve institucije nosi sa sobom više pozitivnih nego negativnih učinaka. Najopipljiviji pozitivni učinak sastoji se u stvaranju izravne normativne forme utjecaja nakladnika na stanje, organizaciju i financiranje nakladništva odnosno tržišta knjige. Dakako, konačni izgled eventualnog posebnog zakonskog akta odnosno posebne institucije u mnogome će ovisiti i o stanju odnosa s Ministarstvom kulture RH, no uvođenje PDV-a u ovom području pruža prigodu za postavljanje argumentiranog i normativno dotjeranog zahtjeva za ponovnim uređenjem stanja koji bi, uz malo umješnosti, mogao rezultirati situacijom koja danas postoji na području audiovizualnih djelatnosti.

Agencija za knjigu. Mogućnosti, opcije, preduvjeti

Koncept koji vrijedi razraditi odnosi se na izdvajanje knjige/nakladništva iz ostalih djelatnosti putem stvaranja posebne regulativne pozicije. Alternativa o kojoj je riječ pretpostavlja u najmanju ruku stvaranje posebnog zakonskog akta o knjizi putem kojeg bi se razriješila većina ako ne i sva otvorena pitanja ovog područja.

Nešto opsežnija varijanta normativnog “osamostaljivanja” pretpostavila bi i stvaranje posebnog tijela nadležnog za provođenje ovakvog zakonskog akta kojeg za sada možemo nazvati Agencija za knjigu. Međutim, potrebno je naglasiti da postojanje posebnog zakonskog akta o nakladništvu/knjizi nužno ne pretpostavlja postojanje posebnog tijela (Agencije za knjigu), a jednako tako niti obratna situacija nije pravilo. Naime, usporednopravno je moguće zamijetiti da postoje pravni sustavi u kojima postoji zakonski akt o knjizi ali ne i posebno tijelo (Agencija za knjigu) jednako kao što postoje primjeri uređenja u kojima postoji posebno tijelo (Agencija za knjigu) ali ne i posebni zakonski akt o knjizi. Međutim, spomenute se varijante niti ne isključuju pa je dakle moguće donošenje posebnog propisa o nakladništvu/knjizi kojim bi se osnovala Agencija za knjigu. Sve rečene varijante normativno je moguće realizirati i u našem pravnom sustavu ali uz određene normativna ograničenja koja je potrebno poznavati prije no što se eventualno krene u takav normativni poduhvat.

Prva rezerva tiče se nespornog fakta a prema kojem je za realizaciju javnih ovlasti Agencije potrebno postojanje eksplicitnog zakonskog teksta. Može se raditi ili o posebnom zakonu posvećenom knjizi/nakladništvu odnosno Agenciji (vidi primjer Zakona o audiovizualnim djelatnostima) ili o zasebnim odredbama nekog drugog zakona koji će onda nekoliko svojih odredbi posvetiti Agenciji; tu u prvom redu mislim na Zakon o financiranju javnih potreba u kulturi. Druga rezerva odnosi se na okolnost da Agencija kao zasebna i samostalna institucija koja bi trebala distribuirati javna sredstva u području nakladništva/knjige predstavlja klasičan primjer javne ovlasti što neminovno vodi k stvaranju Agencije kao javne ustanove. Rezime opisanih rezervi, dakle, može se izraziti u formuli “Agencija kao javna ustanova = postojanje zakonskih odredbi ili posebnog zakona”!

Slijedeća rezerva odnosi se na postojanje zakona pod nazivom Zakon o upravljanju javnim ustanovama u kulturi (“Narodne novine” br. 96/01; dalje: ZUJUK). Kao što mu i sam naziv govori odnosi se isključivo na javne ustanove u kulturi; dotična činjenica je važna utoliko više ako se zagovara osnivanje Agencije za knjigu kao samostalne i javne ustanove. Naime, pretpostavljene funkcije te poslovi dotične Agencije su po prirodi stvari javni ali istodobno pretpostavljaju i određenu razinu stručnosti. Uzimajući to u obzir logično je očekivati da će Agencija biti neovisno, (pravno) samostalno te tijelo osnovano radi trajnog obavljanja rečenih poslova. Sve to usmjerava izbor pravnog oblika Agencije prema stvaranju ustanove.

Ustanove prema vrsti mogu biti privatne i javne; sve prethodno rečeno o funkcijama i načinu rada Agencije vodi k zaključku o načelnoj preporučljivosti javne ustanove kao pravnog oblika Agencije. “Javnost” ustanove zapravo odgovara činjenici da javna ustanova obavlja javnu službu i/ili posjeduje javne ovlasti (pri čemu jedno

drugo ne isključuje). U konkretnom slučaju Agencije radilo bi se svakako o javnim ovlastima jer se kao najniža razina ovlasti može pretpostaviti da bi Agencija posjedovala ovlast odlučivanja o novčanim potporama nakladništvu (te ovlast provođenja odgovarajućeg i prethodnog pravnog postupka). Sada kada je izvan sumnje ostavljena potreba da se Agencija pravno profilira kao javna ustanova ostaje razmotriti koje uvjete pravni poredak postavlja pred javne ustanove i to osobito javne ustanove koje djeluju u području kulture.

Javne ustanove mogu osnovati slijedeća tijela: a) Republika Hrvatska (RH), b) jedinice lokalne i područne samouprave (u okviru svog samoupravnog djelokruga koji je definiran u čl. 135, st. 1. i 2. Ustava RH), c) druga fizička i pravna osoba ako je to zakonom izrijekom dopušteno, d) jedinica lokalne i područne samouprave i fizička/pravna osoba ako je to zakonom izrijekom dopušteno. S obzirom na presumiranu djelatnost te funkcije Agencije ali i sadašnje normativno stanje za najrealnija je pretpostavka da će agenciju ovakvog tipa osnovati RH što međutim ne umanjuje niti isključuje mogućnost da svoje agencije osnuju jedinice lokalne i područne samouprave. Naravno, stvaranje novih zakona stvara dodatnu mogućnost da se među njihove odredbe uvrsti posebna odredba koja bi omogućila realizaciju varijante označene gore pod c) a to znači stvaranje pravnog temelja da javnu ustanovu (Agenciju) formiraju primjerice pravne osobe. No, to je realna opcija tek onda kada bi Ministarstvo kulture kao predlagatelj novog zakona pristalo na ovu varijantu.

Međutim, tko god figurirao kao osnivač javne ustanove u kulturi mora respektirati zahtjeve glede upravljačkih tijela takvih javnih ustanova. Prema ZUJUK-u javne ustanove u kulturi moraju samo djelomično slijediti upravljačku strukturu klasičnih ustanova a koja

se struktura može jednostavno opisati kroz navođenje tri upravljačka tijela: upravno vijeće – ravnatelj – stručno vijeće. Naime, javne ustanove u kulturi imaju u pravilu upravno vijeće odnosno ravnatelja (postojanje stručnog vijeća nije nužno). Što se upravnog vijeća tiče niti ovo tijelo ne mora nužno postojati u onim javnim ustanovama koje zapošljavaju manje od 5 djelatnika. To znači da od početne organizacijske trijade ostaje isključivo ravnatelj kao tijelo koje beziznimno postoji u svakoj javnoj ustanovi u području kulture.

Ravnatelja uobičajeno imenuje osnivač pa ako je to Republika Hrvatska (što bi bilo očekivano) onda bi u slučaju Agencije koja nema više od 5 zaposlenih ravnatelja imenovao Hrvatski sabor. Javni natječaj raspisuje posebno povjerenstvo sastavljeno od 3 člana od kojih jednog (iz redova stručnih djelatnika javne ustanove) imenuje ravnatelj Agencije a 2 člana osnivač javne ustanove. Iako je to pitanje ostalo bez jasnog odgovora u ZUJUK-u za pretpostaviti je da isto povjerenstvo i provodi natječaj sve do donošenja odluke od strane Hrvatskog sabora.

Gore opisana organizacija Agencije ide u smjeru stvaranja male organizacije koja ne prelazi 5 zaposlenih. Osim ravnatelja i tajnika (koji bi morao biti pravnik po struci, verziran u području javnog prava jer bi na taj način mogao provoditi različite pravne postupke u nadležnosti Agencije) bilo bi potrebno zaposliti još maksimalno 3 djelatnika različitih struka. Zapošljavanje više od 5 djelatnika dovelo bi do transformacije Agencije u organizacijskom smislu; tada bi bilo potrebno konstituirati upravno vijeće od sedam članova odnosno razmisliti o stvaranju stručnog vijeća. Dakle, zapošljavanje preko 5 djelatnika rezultiralo bi birokratizacijom Agencije. Istodobno postoje primjeri iz drugih država koji zorno pokazuju kako i brojčano male organizacije mogu obavljati sve one zadaće koje takva Agencija pret-

postavljeno obavlja. U tom smislu dobar primjer pruža slovenska Javna agencija za knjigo Republike Slovenije (JAKRS). Naime, dotičnu ustanovu u personalnom smislu čine 4 zaposlenika. Usporedi li se broj zaposlenih s brojem funkcija/zadaća JAKRS-a jasno je da ove dvije veličine ne moraju biti u proporcionalnom odnosu (prema relevantnoj odredbi slovenskog zakona JAKRS ima 14 funkcija/zadaća).

Potrebno je napomenuti da postoji mogućnost osnivanja Agencije kao privatne ustanove koju osniva više osnivača (primjerice, RH i neka pravna osoba kao ravnopravni osnivači). U toj situaciji Agencija ne bi od trena formiranja posjedovala javne ovlasti već bi mogla obavljati samo konzultativno-informativne djelatnosti ali bi organizacijski bila slobodna od primjene odredbi ZUJUK-a; drugačije rečeno, tada bi se na organizacijsku strukturu Agencije primjenjivao samo Zakon o ustanovama. Agencija bi u tom slučaju morala imati upravno vijeće i ravnatelja a povećanje ili smanjenje broja zaposlenih ne bi rezultiralo takvim posljedicama kao u slučaju osnivanja Agencije u formi javne ustanove. Ipak, osnivanje Agencije kao ustanove osnovane od strane više osnivača otvara problem financiranja i odgovornosti za obveze (na jednake dijelove), odlučivanja (formiranje i paritet u upravnom vijeću te pravila o odlučujućem glasu) te druge probleme vezane za međusobne odnose (prava i obveze) osnivača. Tome još treba pribrojiti i okolnost da Agencija kao konzultativno-informacijsko tijelo ne bi imala potpuno opravdanje svog postojanja; dakle, ključno pitanje Agencije kao privatne ustanove je pitanje stjecanja javnih ovlasti. Zaključno, može se ustvrditi da se ključne odluke pri eventualnom osnivanju Agencije za knjigu tiču potencijalnih osnivača, javnih ovlasti odnosno organizacijske strukture.

Nevladine organizacije - tko se bavi politikom o knjizi u nevladinom sektoru

Nevladine organizacije u području kulture, umjetnosti i sektora zabave također su dionik kojeg je potrebno spomenuti. Postoji oko 150 nevladinih udruga⁹ koje se bave raznim djelatnostima iz područja kulture, uključivši sve branše, od arhitekata i glazbenika do fotografa i filmaša, pa tako i društva pisaca, društva knjižničara, dječje knjige, ilustratora... Nisu sve jednako aktivne, i za njih je karakteristično da se uglavnom bave svojom djelatnošću na lokalnoj razini, rjeđe na nacionalnoj, uglavnom već etabliranim rasporedom, te s godišnjim proračunom koji im ne dopušta bavljenje javnom politikom. U vrijeme kada su nevladine udruge u Hrvatskoj bile najjače (1990-ih godina), njihov angažman u području javnih politika bio je daleko intenzivniji, no s vrlo malo ili bez ikakvih rezultata. Sada je situacija u civilnom društvu mnogo lošija, jer sredstava nema, a udruge koje su stabilne uglavnom nisu stvarno neovisne.

Uključivanje nevladinih organizacija i građana u rješavanje problema u zajednici i u lokalne procese odlučivanja, ili pak rješavanje problema na nacionalnoj razini, jača legitimnost lokalne ili nacionalne vlasti, ali i jamči da će odluke donesene procesima odlučivanja

⁹ izvor - popis na www.culturenet.hr

u kojima su sudjelovali građani biti brže i lakše provedene. Nepobitna je činjenica da upravo preko udruga građani mogu sudjelovati u procesima odlučivanja na lokalnoj i nacionalnoj razini, pratiti rad javne uprave, i tako nadzirati i trošenje proračunskih sredstava, te djelovati i kao korektiv vlastima, i od te suradnje ne treba odustati. Javne politike bi svakako trebalo pratiti i iz nevladinog sektora (njihovu izradu, artikuliranje, i njihovo provođenje), no kako one nisu u središtu pažnje, jer za tu vrstu aktivnosti sustavne podrške nema, tako nema interesa ni projekata za područje nakladništva i knjižarstva.

Osnivanjem Zaklade Kultura nova moguće je da će se ova situacija promijeniti. S obzirom da je zaklada osnovana i da je započela s radom tek 2012, a prvi rezultati potpora objavljeni su tijekom prosinca 2012, tek će se vidjeti pravi učinak odobrenih potpora na rad i stvarni utjecaj udruga s područja kulture, te ukoliko bude predloženih i odobrenih projekata iz sektora nakladništva i knjižarstva.

Udruga za zaštitu prava nakladnika ZANA provodi projekte druge vrste, kao što su prikupljanje novčanih naknada temeljem Zakona o fotokopiranju, financiranje niza aktivnosti za poboljšanje stanja u nakladništvu, i redistribucija prikupljenih sredstava nakladnicima, odnosno dijelom i za provedbu drugih projekata u svrhu poticanja čitanja i promoviranje statusa knjige u društvu.

Osim Knjižnog bloka, ne postoji niti jedna udruga nakladnika i knjižara koja se bavi javnim politikama iz ovog područja.

Za nakladništvo u Hrvatskoj, kao i za ostale segmente lanca knjige, ključni su projekti zagovaračkog, edukacijskog i informacijskog tipa, a napose projekti koji se bave razvojem javnih politika.

Nedostatak glavnih resursa - znanja, vremena i sredstava, ali i nemogućnost suradnje s donositeljima odluka, glavne su prepreke za provedbu takvih aktivnosti.

Stanje u nakladništvu i knjižarstvu u Republici Hrvatskoj

Od osamostaljenja Hrvatske većina je nekada velikih socijalističkih nakladničkih poduzeća ili uništena ili propala, tek su pojedina uspješno privatizirana. Stoga su se nakladništvom počele baviti novoosnovane izdavačke kuće, kao privatna poduzeća i/ili udruge i ustanove u znanosti i kulturi. U dvadesetak godina nakladništvo je prošlo niz velikih promjena: od načina financiranja, raspada distribucijske mreže u 1990-im, uvođenja PDV-a od 22% potkraj 1990-ih, ukidanja PDV-a 2000, sustavnijih i transparentnijih potpora Ministarstva kulture, otkupa udžbenika u drugoj polovici 2000-ih, izgradnje lanaca nakladničkih knjižara, pa do krize i recesije koja traje posljednje četiri godine. Stanje u 2012. nije moguće precizno opisati jer nedostaju iscrpni i pouzdani podaci iz Državnog zavoda za statistiku, a ne postoje ni sustavna praćenja nakladništva; na osnovi podataka prema broju prijavljenih nakladnika za potpore i otkup knjiga u Ministarstvu kulture i Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta, može se govoriti da se nakladništvom bavi stotinjak privatnih poduzeća i stotinjak udruga i ustanova. Međutim od tog velikog broja samo je manji dio nakladnika (oko 90) kojima je izdavanje knjiga jedina, primarna djelatnost kojom ostvaruju većinu svojih prihoda. Ukupan broj novoizdanih knjiga, prema gore navedenoj definiciji, a u koje spadaju i udžbenici, radne bilježnice i druge knjige

vezane uz osnovnoškolsko i srednješkolsko obrazovanje, te sve vrste knjiga koje nisu proizvedene za tržište, nego im je namjena lokalnog ili privatnog karaktera, iznosi oko 3000, a za tržište (knjižare) broj je proizvedenih naslova oko 2000.

Ukupan broj registriranih tvrtki koje u registraciji spominju izdavanje knjiga iznosi oko 6000, ali iz gore iznesenih podataka proizlazi da većini hrvatskih izdavača izdavanje knjiga nije primarna djelatnost, što se jasno vidi i iz popisa registriranih djelatnosti većine hrvatskih izdavačkih kuća (dostupno u bazi podataka Poslovna Hrvatska - www.poslovna.hr.)

Stanje u nakladništvu i knjižarstvu više je nego zabrinjavajuće, što je poznata činjenica kako nakladnicima i knjižarima, tako i široj kulturnoj javnosti, a brojke pokazuju poražavajuće stanje nakladništva i knjižarstva u Hrvatskoj. Na osnovi službenih dostupnih podataka, te podacima dobivenim anketiranjem poslovnih subjekata iz sektora, provedeno je mapiranje nakladnika, te se analizom došlo do sljedećih spoznaja. Riječ je o opće poznatim trendovima drastičnog pada u svim kategorijama, koji su sada potvrđeni brojkama i postocima.

U istraživanje je uvršteno 12 velikih nakladnika, 19 srednjih, 27 malih nakladnika te 25 mikronakladnika (vidi Tablicu 2, Slike 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8).

Knjižni blok je, analizirajući broj godišnje objavljenih naslova i dostupne podatke, došao do procjene da je u Hrvatskoj aktivno oko 200 izdavača, od kojih se samo 90-ak bavi isključivo izdavaštvom. Dio izdavača bavi se i knjižarstvom, a neki i distribucijom, kako svojih tako i izdanja drugih izdavača. Do relevantnih službenih podataka za potrebe procjene nije lako doći, jer ne postoji institucija koja prati izdavaštvo i knjižarstvo, koja bi se bavila i objavom podataka o njihovu poslovanju.

Manji neovisni nakladnici teško su preživljavali uz potpore i otkup, no kako je prodaja knjiga u 2011. godini u odnosu na prethodnu smanjena od 30 do 50% (ovisno o tome je li riječ o beletristici ili stručnoj i znanstvenoj knjizi koja je najgore prošla u ovoj krizi), a potpore i otkupi tijekom proteklih godina smanjeni od 30 do 70%, neminovno dolazi do trenda gašenja knjižara i manjih nakladničkih kuća, a čitav niz dionika iz lanca knjige ostaje bez posla – prevoditelji, urednici, lektori, dizajneri, grafički urednici, tiskari. Skladišta su prepuna, knjižarska mreža oklaštrena ili uništena, uvjeti pod kojima se knjiga prodaje u lancima nakladničkih knjižara neizdrživi su (česti su knjižarski rabati i preko 40 i 50%!), naplata objavljenih knjiga kasni mjesecima, ako se uopće i realizira. Nešto lakše funkcioniraju samo izdavačke kuće koje su na državnom ili nekom drugom proračunu, poput Leksikografskog zavoda “Miroslav Krleža” ili Zagrebački holding - AGM-a, odnosno izdavači školskih udžbenika.

Ono što je vidljivo i iz letimičnog pregleda financijskih pokazatelja nakladnika u bazi poslovnih subjekata Poslovna Hrvatska (www.poslovna.hr) jest da u 2011. godini većina bilježi pad (u najboljem slučaju stagnaciju) prometa, dobiti, broja zaposlenih, plaća ...itd.

Najveći problemi, ukratko jesu: nenaplaćena potraživanja, preveliki knjižarski rabati, problematična distribucija, “komisijski model” umjesto prodajnog (iako komisijska prodaja nije dugoročno održiva), nemogućnost plasiranja knjige, nepostojanje financijskih instrumenata za nakladnike, knjižare i distributere, nepostojanje aktivne i učinkovite cehovske institucije koja bi zastupala interese branše, nepostojanje sustavnog obrazovanja za nakladnike i knjižare osobito na nižim razinama obrazovanja – nepostojanje srednjoškolskog programa u trgovačkim školama za obrazovanje knjižara, te fakultetskih programa za specijalistička područja u nakladništvu

(situacija je nešto bolja s postdiplomskim i doktorskim studijima, primjerice programi Sveučilišta u Zadru i Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku). Ne postoji institucije koja prati i analizira tržište knjiga na funkcionalan način. Ključni problemi u prodaji i distribuciji knjiga jesu način distribucije i prodaje, rabat, porezi.

Nadalje, postoje problemi u čitavom nizu potpodručja porezne politike, te bi pitanja poreznih specifičnosti nakladničke djelatnosti u svim njezinim aspektima - od izjednačavanja PDV-a za sve oblike izdanja knjige na 5%, rješavanja pitanja otpisa, kala, do pitanja definiranja porezne osnovice na robu sporog obrtaja kapitala kakva je knjiga - trebalo posebno razraditi u suradnji sa stručnjacima iz Ministarstva financija.

Kriza je dodatno produbila probleme i stvorila nove - mnogi govore o padu produkcije od čak 50%, što je velik udarac hrvatskoj kulturi - i znanosti i obrazovanju - i sektoru nakladništva i knjižarstva. Pokrenuti stečajni neće riješiti probleme i dugove, a ne postoji cehovska institucija koja bi štitila oštećene.

Pregled u brojkama i slikama

Stanje kod svih nakladnika je loše, te je očit pad u broju zaposlenih, prihodu, prosječnoj plaći, i dobiti.

Poduzetnici se prema Zakonu o računovodstvu razvrstavaju na male, srednje i velike, ovisno o sljedećim pokazateljima:

- iznos ukupne aktive
- iznos prihoda
- prosječan broj zaposlenih.

Mali poduzetnici su oni koji ne prelaze dva od sljedećih uvjeta:

- iznos ukupne aktive - 32.500.000 kn
- iznos prihoda - 65.000.000 kn
- prosječan broj zaposlenih tijekom poslovne godine - do 50.

Srednji poduzetnici su oni koji prelaze barem dva od tri uvjeta za male poduzetnike, ali ne prelaze dva od sljedećih uvjeta:

- iznos ukupne aktive - 130.000.000 kn
- iznos prihoda - 260.000.000 kn
- prosječan broj zaposlenih tijekom poslovne godine - do 250.

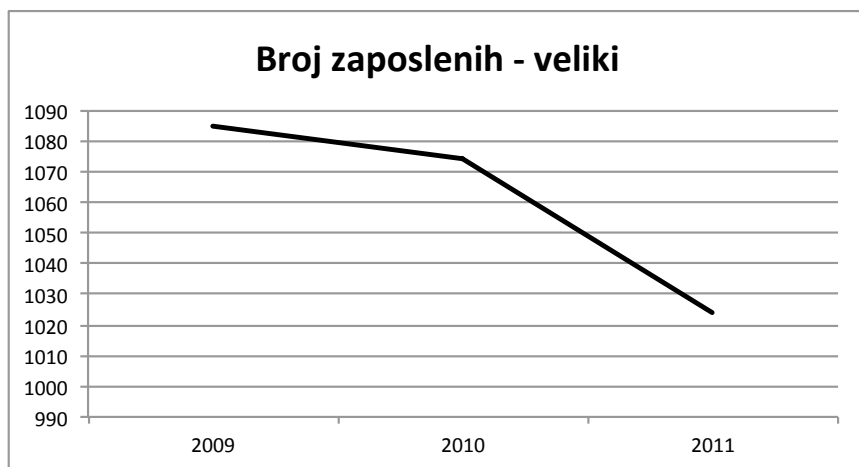
Veliki poduzetnici su oni koji prelaze dva uvjeta iz definicije srednjih poduzetnika.

Na osnovi danih parametara, uzimajući u obzir specifičnosti sektora, i na osnovi analize broja objavljenih naslova godišnje, Knjižni blok mapirao je nakladnike - uvrštavajući i kategoriju **mikro-nakladnici**, te je pripremljena sljedeća tablica za snalaženje u pregledu trendova 2009 - 2011, prikazanih u grafovima:

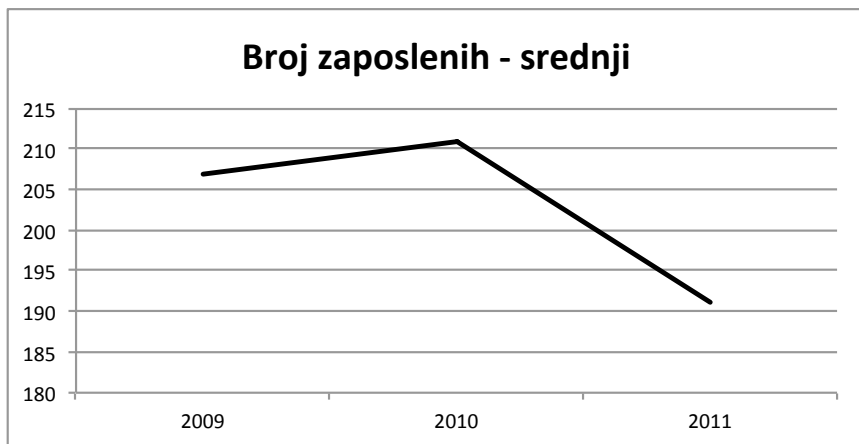
Tablica 2. Kategorizacija nakladnika

KATEGORIJA NAKLADNIKA	PO NASLOVU GODIŠNJE	PO PROMETU GODIŠNJE - prosjek zadnje 3 godine!
mikro nakladnici	do 12 naslova	do 750 000 kn
mali nakladnici	13-30 naslova	750 000 - 2,5/3 mil.
srednji nakladnici	31-75 naslova	2,5/3 mil-10 mil kn
veliki nakladnici	76 naslova - na više	10 mil kn - na više

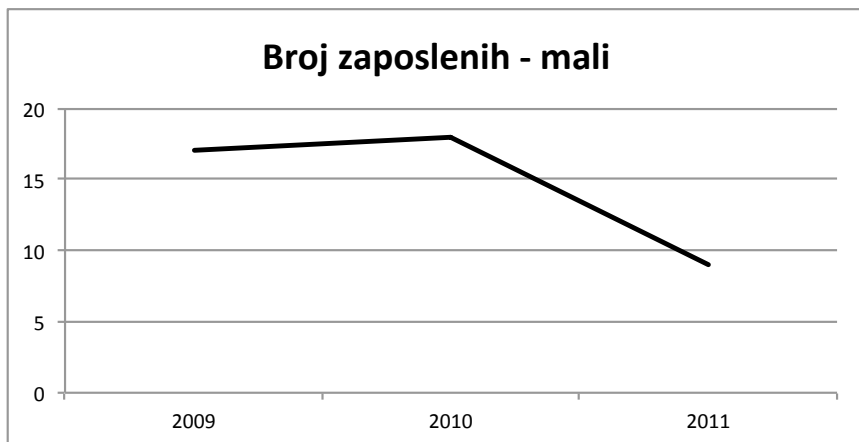
Slika 1. Pad broja zaposlenih u velikim nakladničkim poduzećima

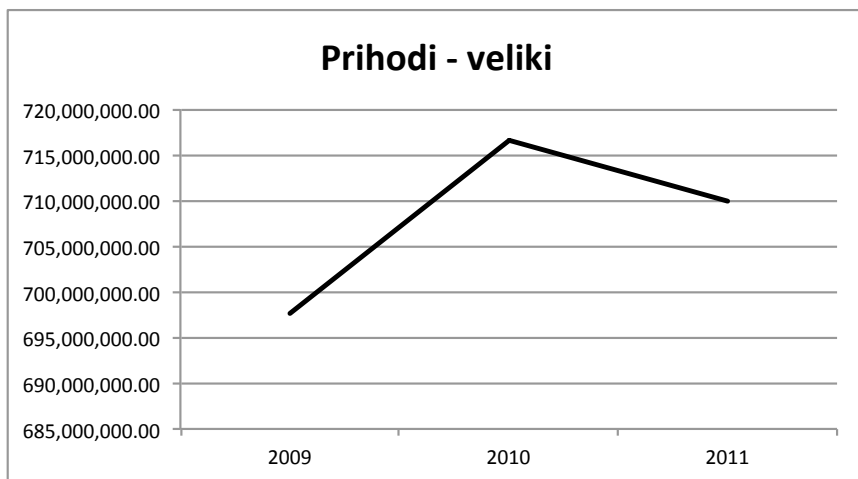
Slika 2. Pad broja zaposlenih u srednjim nakladničkim poduzećima

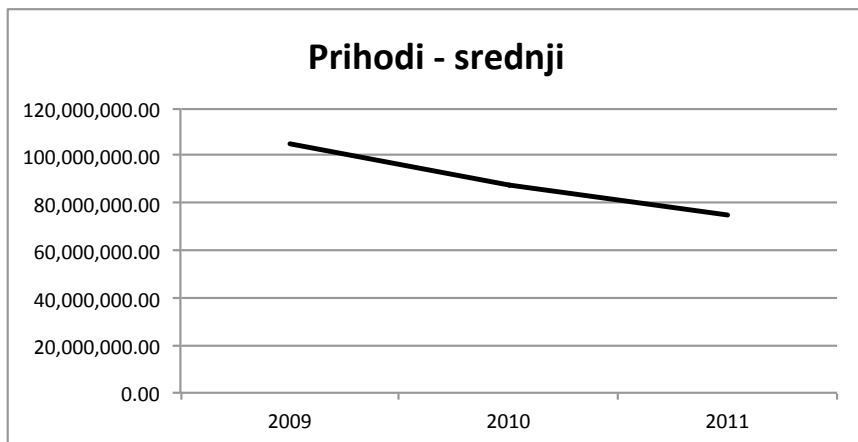
Slika 3. Pad broja zaposlenih u malim nakladničkim poduzećima

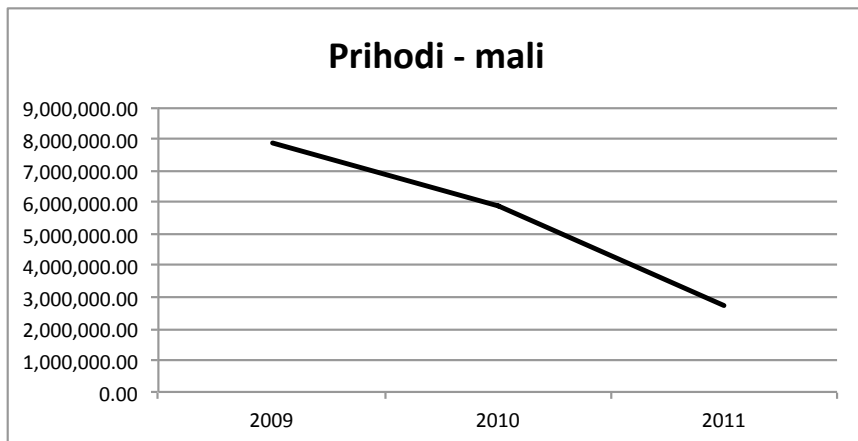
Slika 4. Trend u prihodima velikih nakladničkih poduzeća

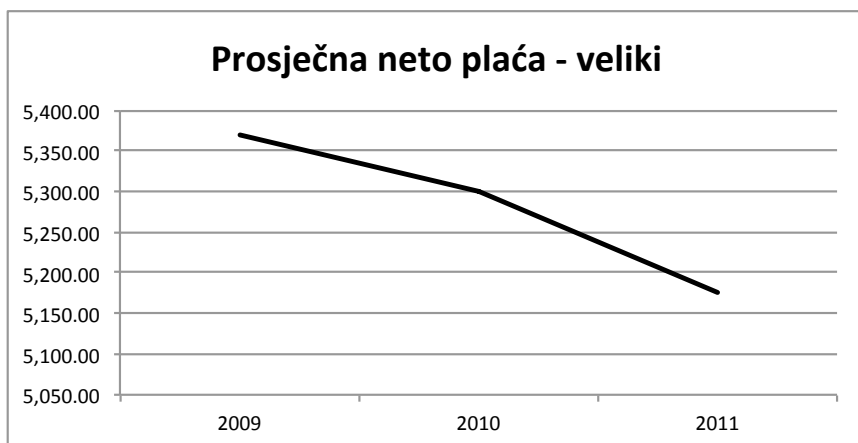
Slika 5. Trend u prihodima srednjih nakladničkih poduzeća

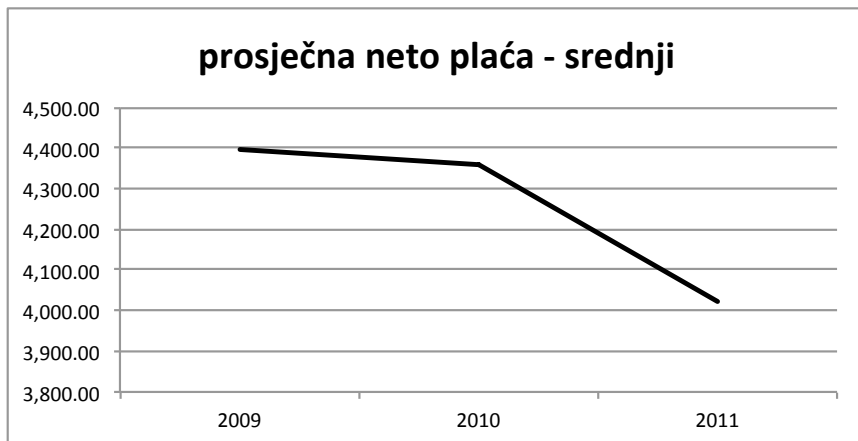
Slika 6. Trend u prihodima malih izdavačkih poduzeća

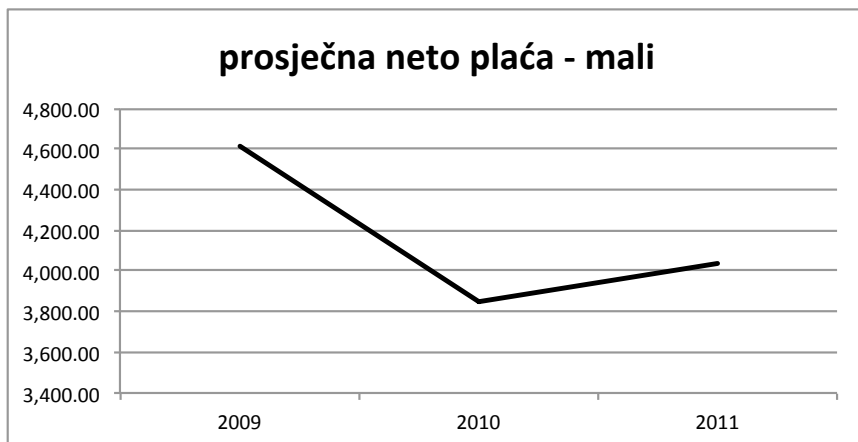
Slika 7. Trend kretanja prosječne plaće u velikim nakladničkim poduzećima

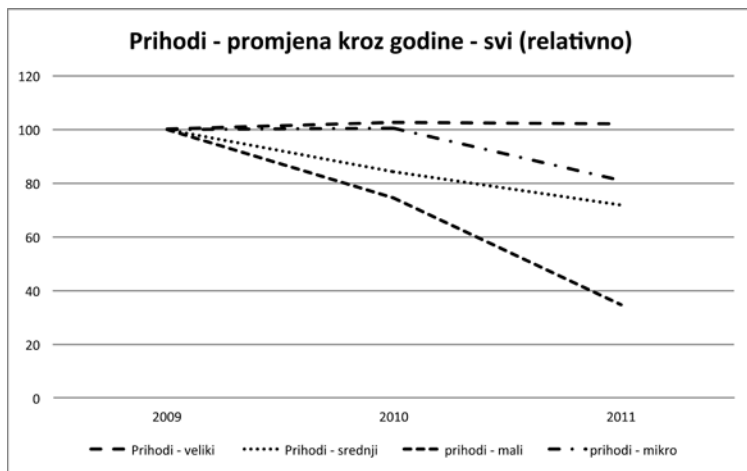
Slika 8. Trend kretanja prosječne plaće u srednjim nakladničkim poduzećima

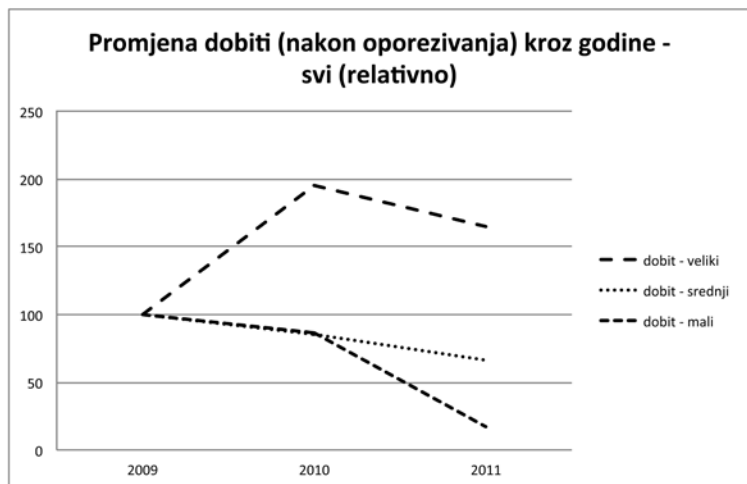
Slika 9. Trend kretanja prosječne plaće u malim nakladničkim poduzećima

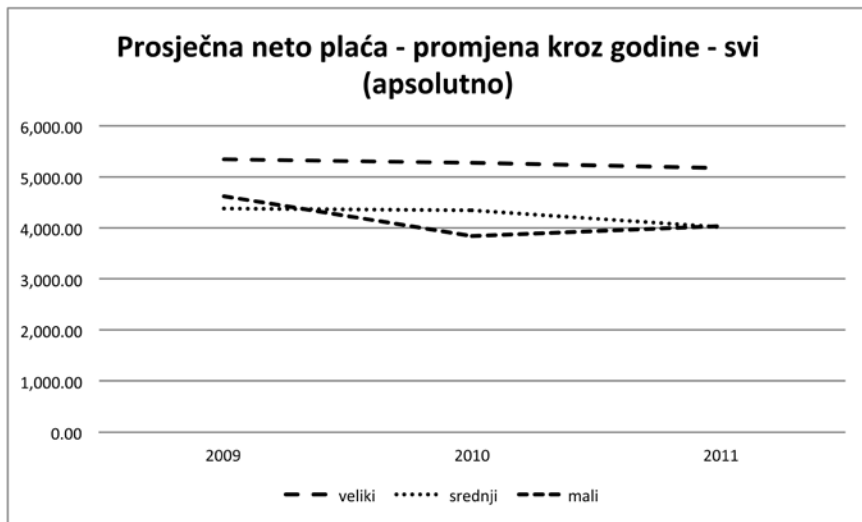
Slika 10. Pregled promjena u prihodima kroz godine za sve nakladnike usporedno

Slika 11. Pregled promjena u dobiti kroz godine za sve nakladnike usporedno

Slika 12. Pregled promjena prosječne plaće kroz godine za sve nakladnike usporedno

Zajednica nakladnika i knjižara HGK

Pri Hrvatskoj gospodarskoj komori djeluje Zajednica nakladnika i knjižara, osnovana godine 1996., koja danas broji 202 članice, iako samo njih 80-ak aktivno sudjeluje u radu Zajednice.

Zadaća ove Zajednice je bavljenje problematikom nakladničke i izdavačke djelatnosti i poticanje njezina razvoja. Zajednica svoj rad temelji na tri grupe aktivnosti: na promjeni zakonodavstva u vezi s poboljšanjem stanja nakladničke djelatnosti i knjige, na usklađivanju međusobnih odnosa u grafičkoj, izdavačkoj i knjižarskoj djelatnosti i sudjelovanju i organizaciji sajмова knjiga.

Unatoč sada već dugogodišnjem radu, ova Zajednica zapravo nikada nije zaživjela kao pravi cehovski predstavnik onih koje bi trebala zastupati, jer je od početka bila zamišljena kao koordinacija (a ne kao danas sveobjedinjujući entitet) više djelatnih udruga iz područja knjižnog sektora, koje se ili nisu osnovale ili nisu preživjele. Unutar Zajednice djeluje nekoliko više ili manje aktivnih grupacija, kao što su: grupacija nakladnika znanstvene knjige, grupacija specijaliziranih nakladnika školskih udžbenika, grupacija nakladnika dječje knjige. Grupacije uglavnom imaju po 10 do 30 članova, i bave se specifičnim pitanjima za svoju vrstu izdavaštva, organizacijom sajмова i zajedničkim nastupima i slično. Ne objavljuju se redoviti

izvještaji o njihovu radu, pa se ne može napraviti ni evaluacija njihova rada.

Ono što je očito jesu ograničenja u radu Zajednice, koji se svodi na više (Bologna, Sarajevo, Beograd) ili manje (Frankfurt) uspješno organiziranje zajedničkih nastupa na sajmovima knjiga i kontinuirano pružanje logističke potpore pojedinim grupacijama, ali se primjerice nije uspjela izboriti za nultu stopu PDV-a na knjigu, niti za adekvatan PDV za e-knjigu koji još uvijek iznosi 25%. U Zajednici se ne mogu dobiti aktualni podaci i analize o stanju u sektoru, te su za potrebe ovog istraživanja korišteni podaci iz već spomenute baze Poslovna Hrvatska.

Pozitivni pomak u razdoblju od 2011. godine do danas u radu Zajednice očituje se u suradnji s drugim dionicima, kao što je među ostalima i Knjižni blok, NSK, Udruga Zana, te na zajedničkim projektima poput Noći knjige ili Istraživanja tržišta knjiga od GfK Hrvatska (Centar za istraživanje tržišta).

Tržište knjiga u RH

Kako je već spomenuto, sustavno praćenje tržišta knjiga i istraživanje tržišta knjiga ne postoje, a nužni su kako bismo ih mogli koristiti za kreiranje i artikuliranje politike za knjigu, i pripremanje dugoročnih strategija potrebnih za oporavak sektora. Potrebno je ustanoviti sustav, redovito naručivati i provoditi istraživanja koja bi pratila nakladničku produkciju u cijelosti, što znači i izdavače koji su javne ustanove i privatne izdavače, kao i sve distribucijske i prodajne kanale. Pratiti se mora kako produkcija i distribucija, tako i čitanost.

Prodaja knjige u posljednjih nekoliko godina u RH pada, a kupaca - kao i čitatelja knjige - sve je manje. Podaci nedavnog istraživanja OECD-a za Hrvatsku su poražavajući: 27% učenika nikada ne čita, 57 % ih čita jer mora, a za njih 80% omiljenih hobi nije čitanje.

Porazni su rezultati i istraživanja, koje je u prosincu 2011. i siječnju 2012. godine proveo GfK - Centar za istraživanje tržišta¹⁰ u organizaciji Knjižnog bloka i Zajednice nakladnika i knjižara HGK. U Hrvatskoj oko 40% građana, starijih od 15 godina, mjesečno pročita barem jednu knjigu. Prema tom općem pokazatelju približno smo

¹⁰ http://www.gfk.hr/public_relations/press/press_articles/006154/index.hr.html, 18.09. 2012.

jednaki sa susjedima Srbima (39%), ali smo jako daleko od, na primjer, Nijemaca (73% čita mjesečno jednu knjigu), Talijana (71%), Španjolaca (68%), Čeha (62%), Poljaka (67%). Svjetski prosjek (na bazi 25 zemalja) iznosi 57% onih koji u nekoj zemlji mjesečno pročitaju barem jednu knjigu (GfK Roper Reports Worldwide/2009. godina - 15 + urbana populacija).¹¹

U zadnja tri mjeseca 2011. samo 31% građana u Hrvatskoj je kupilo neku knjigu, premda je to razdoblje u godini kada se i inače (zbog sezonskog razdoblja darovanja) i knjige kupuju nešto više nego obično.

Prividno je nešto bolja slika s čitanjem jer, u prošloj je godini približno 56% ispitanika pročitalo barem jednu knjigu (oni koji su čitatelji godišnje u prosjeku pročitaju oko 3 knjige). Više od prosjeka u čitatelje se ubrajaju Dalmatinci (68%), Zagrepčani (60%), žene (62%), mlađe osobe između 15 i 44 godine (65%), te visokoobrazovani (81%). Najmanje čitaju Ličani i Slavonci (oko 47%), muškarci (50%), niže obrazovani (34%) te oni stariji od 65 godina (37%).¹²

Idealno bi bilo da se na tržištu veličine Hrvatske prosječno godišnje proda oko 4 milijuna knjiga. Godine 2004. i 2005. prodano je 11 milijuna knjiga (devet milijuna na kioscima i tek dva milijuna u knjižarama), no svima su u odnosu na te godine naklade pale za 50 %. Kriza je napose jaka od kraja 2009. U 2009. godini, broj prodanih knjiga u knjižarama bio je 2,5 milijuna, a na kioscima i u trgovačkim lancima prodano je oko milijun knjiga. Broj prodanih knjiga u 2010. i 2011. doživio je pad od 30-40 % posto.

¹¹ http://www.gfk.hr/public_relations/press/press_articles/009553/index.hr.html, 18.09. 2012.

¹² http://www.gfk.hr/public_relations/press/press_articles/009553/index.hr.html, 18.09. 2012.

Naklade knjiga u Hrvatskoj su male i ako se neka knjiga proda u 1.000 primjeraka ulazi na listu najprodavanijih. Ako broj prodanih primjeraka knjiga padne ispod 300, knjiga se ne može tiskati bez subvencije. Udio subvencije u troškovima nakladnika kreće se između 15 i 20%, a nakladnik mora osigurati ostatak, nadajući se da će uspjeti knjigu prodati u dovoljnom broju primjeraka da barem pokrije vlastite troškove. Prosječni je trošak proizvodnje knjige oko 50.000 kn – bez troškova poduzeća. Procjena je da bi za nakladu od 500 komada cijena pojedinog izdanja (bez subvencije nakladniku) trebala biti barem 100 kn (što je vrlo optimistična procjena, pogotovo očekuje li se da se ista proda i naplati u nekom razumnom roku); tako bi se mogli pokriti tek troškovi, a što je opet više od onoga što su kupci, u prosjeku, spremni platiti za knjigu. Usto, treba imati uzeti u obzir da nije jednako ulaganje i produkcijski trošak u slučaju npr. zahtjevnije znanstvene knjige i manje zahtjevnih izdanja (npr. pojedina izdanja lijepje književnosti ili dječje literature).

Negativne posljedice imat će i uvođenje PDV-a od 5% na knjigu, “što će mnogima biti kap koja će ih stajati opstanka”¹³. Neki izdavači su mišljenja da PDV ne bi bio problem ako bi ga država kompenzirala na druge načine i smanjila druge poreze, ali u svakom slučaju, hrvatski pregovarači nisu učinili ništa po pitanju PDV-a na knjigu u okviru dogovorenih poreznih paketa s EU. Za razliku od Hrvatske, neke su se zemlje uspjele izboriti za bolji položaj - Poljaci su uspjeli ishoditi moratorij na PDV za knjige od 7 godina, te ga čak i produjiti, a V. Britanija i Irska do daljnjega imaju nultu stopu PDV-a za knjige.

¹³ <http://www.novosti.com/2012/07/spala-knjiga-na-dva-slova/>, 18.09.2012

E-knjiga

E-knjiga ili elektronička knjiga (eng. *e-book*) elektronički je ekvivalent tiskanoj knjizi. Neke e-knjige se proizvode simultano s proizvodnjom tiskanih knjiga, iako se u većini slučajeva kasnije stavljaju u prodaju, a sve je češća pojava izdanja samo e-knjiga, bez izdanja u tiskanoj verziji. Često se e-knjige proizvode nakon što su knjige već tiskane, konverzijom, ponekad i skeniranjem, a ponekad se tekst unosi tipkovnicom. E-knjiga se čita na e-čitaču, tabletu, kompjuteru ili *smartphoneu*.

Situacija što se tiče e-knjige u Hrvatskoj tipična je za malu zemlju s ograničenim “jezičnim bazenom”, ali odražava situaciju u većem dijelu Europe. S obzirom da je trgovina knjigom u Europi regulirana teritorijalnom distribucijom prema zakonodavstvu svake zasebne države, svako je izdanje ograničeno brojem govornika svakog pojedinog jezika na kojem je djelo objavljeno (postoje izuzeci poput njemačkog govornog područja, no radi se o samo tri države, Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj).

Glavno je pitanje formiranje cijene koju određuje izdavač, a ne knjižar/distributer. U većini država situacija je vrlo slična, ali PDV na knjige je različit u skoro svakoj zemlji, bez obzira na format, bilo da se radi o tiskanoj ili e-knjizi. Visina PDV-a na knjigu zasigurno će imati - ili već ima - utjecaj na razvoj e-knjige, tržišta, i prodaju

u Hrvatskoj, jer iznosi visokih 25%, budući da se e-knjiga ne tretira kao knjiga (sada s PDV-om od 5%) nego kao usluga.

Za razliku od SAD-a i Velike Britanije, gdje je tržište u isto vrijeme i dovoljno veliko i uniformno - pokriveno jednim jezikom - a što je bilo ključno za razvoj e-knjige, europski kontekst se mora uzeti u obzir kada se gleda situacija i u nas - tržište je teritorijalno fragmentirano, i samim time, primjerice, posve suprotno konceptu *internet sans frontiers*.¹⁴

Europa još uvijek gleda na digitalizaciju kulturne baštine kao zaštitu kulturalne raznolikosti, koju štite nacionalni zakoni o intelektualnom vlasništvu, te ima daleko manje razvijene kanale za distribucije e-knjige nego npr. SAD.¹⁵

Hrvatsko tržište e-knjige praktički ne postoji. Potkraj 2012. godine obuhvaća svega nekoliko domaćih platformi (Planet 9, Vip e-Knjizara u suradnji s TookBook, Dvostruka duga...) i oko 600 naslova u e-formatu. Po procjenama kolega iz branše, bilo bi potrebno da je najmanje oko 4.000 objavljenih e-knjiga na hrvatskom jeziku dostupno na različitim platformama da bi se uopće moglo govoriti o tržištu e-knjige¹⁶. Promet i prihodi su zanemarivi.¹⁷

Ne postoji sustav koji bi pratio tržište e-knjige nego je riječ o procjenama nekoliko nakladnika - stručnjaka, koji se jedini time

¹⁴ Horvat, A., Živković D., Između javnosti i privatnosti. Knjižnice u vremenu e-knjige (2012)

¹⁵ ibid.

¹⁶ Mišo Nejašmić, Jesenski i Turk d.o.o./ ZNK HGK

¹⁷ Podaci dobiveni od nakladnika koji su, među rijetkima, uložili u e-knjige, te ih sada prodaju na postojećim platformama.

sada bave u Hrvatskoj. Također se ne može doći do podataka koliko Hrvati čitaju (znači kupuju ili “skidaju”) e-knjige na stranim jezicima.

S obzirom na to da je tržište toliko maleno, ne postoji interes za ulaganje u njega. Vlada RH nije poduzela ni jednu mjeru kojom bi potakla razvoj e-knjige i tržišta e-knjiga, pa čak niti u području udžbeničke literature i znanstvene i stručne knjige, iako se ta dva područja nameću kao primarna i prioritetna upravo za vladine institucije. Slična je situacija i u drugim zemljama Istočne i Jugoistočne Europe. S druge strane, privatni sektor, nakladnici, koji jedva preživljavaju krizu i recesiju, nemaju potencijala i kapaciteta za nužne investicije za razvoj tog dijela poslovanja, uzimajući u obzir sljedeće: bez obzira na relativno niska ulaganja, ne očekuje se povrat uloženog, ili se očekuje da će biti tako spor i dugotrajan tako da nakladnici odlažu s konverzijom i prodajom naslova u e-formatu. Oni koji bi trebali najviše biti zainteresirani – znanstveni nakladnici i općenito akademska zajednica, posve su nečujni i nevidljivi, te se ne zna ni njihov stav niti percepcija važnosti e-knjiga za njihov rad.

Upravo su nakladnici znanstvene i stručne literature iz privatnog sektora, a ne sa sveučilišta i drugih institucija, napose svjesni da je budućnost pred vratima, te polako pokušavaju raditi na izgradnji infrastrukture u skladu sa svim specifičnostima i okolnostima djelovanja u našem okruženju. Na tome najviše radi Grupacija nakladnika znanstvene i stručne literature, u suradnji s Knjižnim blokom.

Najveći problem je nedostatak čitača (ili tableta), čija je upotreba često limitirana, a broj korisnika zanemariv. Očekuje se porast broja e-čitača u narednim godinama (ili / i tableta), posebno u akademskoj zajednici i u obrazovnom sustavu. Nadalje, čak i ako hrvatski čitatelji žele koristiti čitače, postoje prepreke i zbog dijakritičkih znakova (koji na nekim čitačima nisu dostupni, tj. ne mogu se očitati), ili

jednostavno nije moguće s nekih platformi kupiti i čitati hrvatsku e-knjigu (Kindle).

Trenutačno se u Hrvatskoj koristi nekoliko formata, no izbor je bitno suženiji nego primjerice u SAD. Preferirani format je ePub, iako se za mnoge znanstvene časopise i dalje uglavnom koristi PDF format.

Također postoji i veliko nerazumijevanje u pogledu pitanja autorskih prava za prevoditelje i druge autore, a vezano uz publiciranje na e-formatima. Jednako je važno i rješavanje prava sa stranim nositeljima, koje je prilično nejasno jer su prodajni rezultati mali, a većina, posebno zapadnoeuropskih i američkih nositelja prava, boji se stupnja piratizacije u Hrvatskoj, koji je na razini svih istočnoeuropskih zemalja, a s krizom se i povećava.

Ne postoji preporuka, strategija, javna politika koja bi definirala, usmjerila, preporučivala ili određivala standardizaciju konverzije, kvalitete i stilova, zaštitu (uglavnom DRM -*digital rights management*), ni za znanstveno i stručno niti za popularno izdavaštvo. Izdavači koji su sami krenuli u ovaj pothvat, konvertiranja i prodaje e-knjiga, kreirali su svoje vlastite strategije, no postoji potreba za popunjavanjem praznine i razvojem ovog područja, kako bi se promovirala e-knjiga, ne samo među čitateljima, već prvenstveno među onima koji knjige proizvode, i onima kojima je to resurs znanja u budućnosti - akademskoj zajednici.

Za svaku je pohvalu projekt besplatnih zbirki e-knjiga na hrvatskom jeziku, u prvome redu lektire za osnovnu i srednju školu, dostupnu preko zaporke svakog pojedinog učenika, zatim projekt klasici hrvatske književnosti i klasici svjetske književnosti, koji su također dostupni bez naknade.

Komercijalna izdanja uglavnom čini lijepa književnost i nešto

publicistike, no sve zajedno za sada ne prelazi brojku od 300-injak naslova. Akademska i stručna literatura u formatu e-knjige praktički ne postoji. Pri tome se ne misli na časopise nego isključivo na znanstvene monografije i ostalu znanstvenu literaturu.

U Hrvatskoj još uvijek ne postoji bojazan od konkurencije elektroničkih knjiga, jer je cijena čitača e-knjige (a i tableta) još uvijek previsoka, tako da će se u Hrvatskoj i dalje prednost davati papirnatom izdanju knjige. Iako, treba biti svjestan da su svjetski izdavači e-knjiga, kao što je Amazon, spremni trpjeti gubitke i po nekoliko godina, kako bi dobili bazu kupaca koja će im u konačnici donositi profit. Još je dosta elemenata iz procesa stvaranja e-knjige nedefinirano i nepoznato, kao što su PDV na e-knjigu (koliki treba biti - jednak ili veći, kao što je u većini drugih država, od PDV-a na tiskanu knjigu, npr. PDV na e-knjigu u Finskoj iznosi 23% i to je znatno više od 9%, koliko iznosi PDV na tiskanu knjigu¹⁸); kako promovirati upotrebu čitača e-knjige, kako promovirati samu knjigu putem e-knjige, problem autorskih prava u e-knjizi, kopiranje e-knjige, posuđivanje i naplata u knjižnicima itd.

O problematici e-knjige raspravlja se i u Europskoj komisiji, koja je u lipnju 2012. organizirala okrugli stol na temu e-knjiga na kojem je potpisana i Deklaracija o e-knjizi.¹⁹

¹⁸ <http://www.globaltrade.net/f/market-research/text/Finland/Printing-Publishing-Music-Video-Motion-Picture-Publishing-Industry-Overview.html>, 23.09.2012.

¹⁹ http://ec.europa.eu/information_society/media_taskforce/publishing/e_book/index_en.htm, 24.09.2012.

Znanstvena i stručna knjiga

Iako je u Republici Hrvatskoj, prema vrstama literature koju objavljuju, više specijaliziranih nakladnika, posebnu pozornost zaslužuju nakladnici koji su se specijalizirali za znanstvenu i stručnu knjigu, a koja je danas osobito ugrožena (male naklade, nepostojanje prodajne mreže, slaba vidljivost u medijima). Napominjemo da u kategoriju nakladnika znanstvene i stručne knjige ne ubrajamo nakladnike udžbenika i materijala za osnovnu i srednju školu, jer oni posluju unutar drugih ekonomskih parametara.

Unatoč važnosti znanstvene i stručne knjige za razvoj društva, status znanstvene knjige u Republici Hrvatskoj nije visoko na ljestvici prioriteta, ni u društvu ni u politici. Znanost nije percipirana kao ključni čimbenik za dobrobit i razvoj društva i za razvoj gospodarstva. Postojeće se strategije razvoja znanosti i znanstvene politike (HAZU, MZOS) ne provode, i manje-više su mrtva slova na papiru. Ekonomska je kriza osobito pogoršala uvjete rada u obrazovanju, znanosti i kulturi.

Pad kupovne moći, ukidanje ili smanjenje sredstava za obnovu fonda knjižnica, smanjenje potpora, smanjenje ili izostanak otkupa i ostale okolnosti, preskočene godine potpore MZOS-a, upozoravaju na potrebu hitnog poduzimanja mjera za opstanak nakladnika znanstvene knjige.

Stoga je nužno pripremiti prijedlog javne politike za znanstveno izdavaštvo. To je preduvjet za stvaranje nove dugoročne strategije ključnih državnih institucija u sektoru, kao što je preduvjet i međusektorska suradnja (MZOS, MK, HAMAG, MINPO...itd).

Prema dostupnim podacima, a na osnovi programa potpore znanstvenoj infrastrukturi MZOS, specifičnost hrvatskoga znanstvenog izdavaštva ukratko se može opisati kako slijedi:

Znanstvenim izdavaštvom bave se institucije (sveučilišta, instituti, muzeji i druge institucije), povremeno stručne udruge određenih profesija, te privatni nakladnici. Oko pedesetak privatnih nakladnika objavljuje oko 80% produkcije koja dobiva potporu MZOS-a, dok institucionalno nakladništvo objavljuje preostalih 20% znanstvene i stručne literature

Svi nakladnici znanstvene i stručne knjige imaju iste probleme kao i ostali nakladnici, uz još neke specifične, kao što su fotokopiranje knjiga, skeniranje knjiga i stavljanje na web-stranice za besplatno skidanje knjiga, nemogućnost prikazivanja i prodaje knjiga u knjižarama, neadekvatni distribucijski kanali i slično.

Napose je uočeno da je produkcija institucionalnih nakladnika malo ili nikako dostupna, i u prodaji i u promidžbi. Stoga je prijeko potrebno takve nakladnike obvezati da cijeli proces proizvodnje promidžbe i prodaje izvedu u cijelosti (bilo sami bilo u partnerstvu s profesionalnim izdavačima). Knjiga koja je nedostupna u knjižarama i knjižnicama, ili pak nema adekvatnu prezentaciju, kao da i nije objavljena.

Važnost prijevoda znanstvenih djela na hrvatski jezik je izuzetna, kako zbog praćenja i širenja znanstvenih spoznaja, tako i zbog razvijanja terminologije u različitim područjima znanosti. Kad je riječ o domaćim autorima, u Hrvatskoj nema sustavne politike prevođenja

znanstvene i stručne literature na strane jezike. Autori pojedinačno i sporadično traže nakladnike. Stoga je potrebno osmisliti strategiju i sustav za prevođenje znanstvenih i stručnih djela domaćih znanstvenika da bi se njihovi radovi, osim u časopisima, mogli objavljivati i kao knjige.

Loš status znanstvene knjige u medijima potrebno je mijenjati dugoročnim ulaganjem u obrazovanje novinara, te poticanjem praćenja barem dijela produkcije u široj javnosti, a ne samo u zatvorenim akademskim krugovima.

Osim javne televizije, otvoren je, i zakonski omogućen, promidžbeni prostor na mnoštvu lokalnih radijskih i televizijskih emisija. Nažalost, te se zakonske obveze prema promidžbi kulture i znanosti malo tko pridržava. Nije zabilježeno da je ijedan od tih medija uopće opomenut zbog takva ponašanja. Legislativa vezana uz knjigu u RH vrlo je oskudna, pa se to odnosi i na znanstvenu i stručnu knjigu. I ovdje je velik problem provedba i kontrola Sporazuma o jedinstvenoj cijeni knjige, jer ministarstva koja su supotpisnici tog Sporazuma nemaju nikakva interesa da taj Sporazum provode.

Artikuliranje interesa ceha - posebno Grupacije nakladnika znanstvene i stručne knjige - provodi se u Zajednici nakladnika i knjižara RH pri Hrvatskoj gospodarskoj komori.

Zbog lošeg ekonomskog stanja članova Grupacije i ostalih malih i srednjih nakladnika znanstvene i stručne knjige, udruživanje kroz klaster - koji bi bolje artikulirao interese članova, zasad je samo na razini ideje.

Grupacija nakladnika znanstvene i stručne knjige te Udruga Knjižni blok uložili su znatne napore, a i postigli rezultate u snimanju situacije vezane uz e-knjigu te su prevedeni i pripremljeni materijali koji će pomoći nakladnicima da se upoznaju s tom vrstom

propulzivnog nakladništva, kako bi se osmislila strategija za e-knjige u znanosti, ali i na opću korist. E-knjiga je za hrvatsku znanstvenu stručnu i širu javnost izuzetno važna, ne samo u Hrvatskoj već i u širem jezičnom području. Formiranje tržišta e-knjigom uvelike umanjuje probleme vezane uz poštarinu, carinu i naplatu prodanih knjiga, pa tako i doprinosi znanstvenoj i kulturnoj suradnji, a istovremeno je velika potpora iseljenim znanstvenicima i ostalima.

Knjižare

U Hrvatskoj je u posljednjih nekoliko godina prisutan trend otvaranje knjižara od strane velikih nakladničkih kuća (te knjižare su rezultat neprirodne simbioze nakladničke i knjižarske djelatnosti najvećih hrvatskih nakladnika, a što u svijetu nije praksa), koji monopoliziraju tržište, stvaraju zastoje u distribuciji knjiga, uvjetuju previsoke rabate, nepovoljnu dinamiku plaćanja prodanih knjiga i često ograničavaju ponudu knjiga drugih nakladnika u svojim prodajnim mjestima. Danas veliki nakladnici drže 85 % knjižarske mreže u Hrvatskoj.

Ovakva praksa ne postoji u drugim europskim zemljama; u Njemačkoj je još 1825. godine zaključeno da nema smisla i nikakve budućnosti budu li nakladnici istovremeno i knjižari i distributeri. Kada se ovaj problem riješi može se govoriti o modernizaciji djelatnosti, restrukturiranju, borbi protiv monopola i sl. Na sličan način problem je riješen i u Francuskoj, a puno se može naučiti i od pojedinih sjevernoeuropskih zemalja, koja su nam slične po broju stanovnika. U Finskoj je tako glavni distributer knjiga (preko 100.000 naslova, drži oko 30% ukupno prodanih knjiga u Finskoj) u zajedničkom vlasništvu knjižara i nakladnika. Oko 40% ukupno tiskanih knjiga u Finskoj proda se preko knjižara (k njih u Finskoj ima oko 300). S obzirom na broj stanovnika, mreža finskih knjižara je jedna

od najgušćih u svijetu, iako je većina njih mala. Oko 50% prihoda knjižara dolazi od prodaje knjiga.²⁰

U Hrvatskoj, manji nezavisni nakladnici teško su preživljavali, uz potpore i društvene otkupe, no kako je prodaja knjiga smanjena od 30 do 50% (ovisno o tome radi li se o beletristici ili stručnoj i znanstvenoj knjizi koja je najgore prošla u ovoj krizi) a potpore i otkupi smanjeni su od 30 do 70%, neminovno dolazi do trenda gašenja malih knjižara i manjih nakladničkih kuća, bez obzira je li riječ o samostalnim zanimanjima, obrtima ili pak tvrtkama. Naravno, ovakvo stanje je utjecalo i na tiskarsku industriju, koju bi bilo vriedno i korisno zasebno istražiti i obraditi.

Hladni pogon neovisne male knjižare u Hrvatskoj iznosi oko 30.000 kuna mjesečno. Uz rabat od 30%, samo za pokrivanje hladnog pogona knjižara bi morala imati mjesečno oko 100.000 kuna prometa. Za veliki broj neovisnih knjižara, ovo je nemoguće ostvariti. Samostalne knjižare, za razliku od izdavača, donedavno nisu imale nikakvu potporu Ministarstva kulture (koje je za književne programe svih knjižara u 2012. godini izdvojilo svega 237.000 Kn), tako da nisu mogle preživjeti od prodaje knjiga i uz to uredno plaćati obveze. Gotovo sve neovisne knjižare pretvorile su se u papirnice, preselile se na lošije lokacije i sl. U Hrvatskoj je ostalo svega nekoliko neovisnih knjižara, od kojih se najviše njih, čak dvije!, nalaze u Osijeku: Knjižara Nova (koja pokušava zadržati duh prave male knjižare,

²⁰ <http://www.globaltrade.net/f/market-research/text/Finland/Printing-Publishing-Music-Video-Motion-Picture-Publishing-Industry-Overview.html>, 23.09.2012.

organizirajući i promocije knjige i druge kulturne događaje u svojim prostorima, objedinjujući ipak i papirnicu unutar svog prostora) i knjižara A. G. Matoš (koja, sukladno trendovima, unutar knjižarskoga prostora ima cafe-galeriju i papirnicu). U velikom broju manjih sredina knjižara nema, ili ako postoje, to su improvizirani dućani u kojima se prodaje sve, od igračaka do kozmetike. U Hrvatskoj je u 2011. godini bilo oko 150 knjižara (uključujući i lance knjižara izdavačkih kuća Verbum i Kršćanska sadašnjost s pretežno vjerskom tematikom), a smatra se da knjižare pojedinih izdavača nisu isplative u gradovima, koji imaju manje od 50.000 stanovnika (s izuzetkom Dubrovnika i Šibenika, gdje se čita više nego u ostalom dijelu Hrvatske).

Dok je cvjetao biznis s udžbenicima, nekolicina velikih izdavača otvorila je knjižare na velikom, dotad nezamislivom broju kvadrata, često na vrlo skupim i atraktivnim lokacijama. No, promjenom načina izdavanja udžbenika, dolaskom globalne krize, te pojavom neloyalne konkurencije, koncept velikih i blještavih knjižara počinje se urušavati. Kao posljedica nemogućnosti plaćanja svojih obveza, rokovi plaćanja izdavačima postaju sve duži i duži, gdje u pojedinim slučajevima traju i do nekoliko godina. Mali izdavači teško mogu podnijeti teret kreditiranja knjižara, koji uz to traže i neodržive rabate od 40-50%, pa čak i veće.

Jedan od mogućih načina rješavanja problema jest i davanje manjih rabata za komisijsku prodaju (koju, osim u Hrvatskoj, u Europi koriste još Srbija i BiH), te većih za fiksnu prodaju; da rokovi plaćanja moraju biti u skladu s novodonesenim Zakonom o rokovima ispunjenja novčanih obveza, te da postoji garancija plaćanja po načelu reciprociteta (kako bi se izbjegla situacija da neovisni nakladnici i knjižari daju garancije plaćanja velikima, dok oni to odbijaju učiniti).

Osim broja knjižara i njihove rasprostranjenosti na mapi Hrvatske, ne manje važan problem jest i struktura njihove ponude, jer primjerice, za nakladnika pretežito znanstvene ili društvene humanistike profil knjižare koji se bazira mahom na prodaji komercijalnih beletrističkih i publicističkih izdanja (npr. čitav lanac knjižara Tisak Media) nije od bitne važnosti, jer neće ni uzeti u prodaju njegove knjige jer se ne uklapaju u koncept knjižare. Činjenica da u Hrvatskoj ne postoji veća znanstvena knjižara dovoljno govori da je knjižarska mreža strukturno vrlo neujednačena, i da nije sposobna prihvatiti znatan broj izdanja koje se svake godine objavljuju (i uz subvencije), a u velikoj mjeri uopće ne završavaju kod krajnjeg korisnika kojemu su i namijenjene.

Dodatni problem hrvatskog knjižarstva jest i nedostatak sustavnog obrazovanja kadrova za knjižarsku djelatnost, zanimanje *knjižar* kao takvo više i ne postoji - kao ni školovanje za njega. U knjižarama se mahom zapošljavaju nedovoljno kvalitetno obrazovani kadrovi, koji se čak i ne zadržavaju na duže vrijeme na tom poslu, jer ako je npr. riječ o studentima, oni po završetku studija traže neke druge poslove, bliže struci za koju su se školovali. Slično je i s visokim menadžmentom koji je posljednjih godina u hrvatsko knjižarstvo uvezen iz sasvim drukčijih koncepata maloprodaje, što je rezultiralo time da se knjiga u pojedinim velikim knjižarskim sustavima počela tretirati kao običan artikl na policama, kao da je riječ o trgovinama široke potrošnje iz kojih su ti manageri nerijetko i dolazili, pokušavajući svoj prethodni *know how* mehanički kopirati na potpuno drukčiju vrstu prodaje, jer knjiga, iako je i roba na tržištu, nosi i onu dodatnu društvenu, kulturološki-znanstvenu vrijednost.

Ukratko, u hrvatskom knjižarstvu najveći problemi mogu se sveći na sljedeće: nenaplaćivanje potraživanja, problematična distribu-

cija - nepostojanje zaista neovisne nenakladničke knjižarske mreže, komisijski model umjesto prodajnog, nemogućnost plasiranja knjige, nepostojanje cehovske institucije koja bi zastupala interese branše, nedostupnost edukacija prilagođenih i usmjerenih na sektor - nepostojanje obrazovanja za knjižare, nepostojanje financijskih instrumenata za knjižare.

Pristup izvorima financiranja

Jedan od značajnih problema poduzetnika koji se u Hrvatskoj bave izdavačkom djelatnošću jest i pristup izvorima financiranja, unatoč tome što u nas postoje načini financiranja poduzeća - poduzetnički krediti banaka, kreditne unije, vladini subvencionirani krediti, poticaji i bespovratne potpore, garancije, fondovi rizičnog kapitala, neformalni oblici financiranja (poslovni anđeli), te programi EU. Zbog krize koja je utjecala i još uvijek utječe na ponudu navedenih institucija, izbor financijskih instrumenata je sužen, a poduzeća koji zadovoljavaju sve moguće uvjete drastično je manji broj. Ne postoje usluge financijskog sektora - krediti i ostale financijske usluge, a koje su modelirane za sektor nakladništva i knjižarstva.

Državne subvencije (Ministarstvo kulture, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta...) a i potpore gradskih odjela za kulturu, sve su manje, a novih izvora financiranja nema ili nisu dostupni ovoj djelatnosti. Tako npr. na poticaje Ministarstva poduzetništva i obrta koji se odnose na poticanje proizvodnih djelatnosti, neki se izdavači ne mogu javiti, jer se ne tretiraju kao proizvodna djelatnost (iako proizvode knjige)! Radi se o administrativnim barijerama - postoji veliki problem nepovezanosti administrativnih definicija i klasifikacija nekih industrijskih grana, pa se tako neka izdavačka poduzeća ne mogu javljati na natječaje potpore od strane ministarstava (npr.

na natječaj za jačanje konkurentnosti, gazele itd, nisu se mogla prijavljivati izdavačka poduzeća - nije odgovarao NKD broj, a koji je u ovim natječajima, protivno zakonu, diskriminatorno korišten).

Ministarstvo kulture jedan je od najvažnijih i nezamjenjivih izvora prihoda bez kojega ne bi bilo moguće izdavati vrijedna djela domaćih i inozemnih autora. Međutim, kriteriji prema kojima se dodjeljuju sredstva su zastarjeli, pa se događa da dio sredstava odlazi na projekte izdavanja knjiga koji svojim sadržajem i izgledom ne zadovoljavaju ni minimalne standarde struke, a često takvi naslovi ni ne dođu do krajnjih kupaca - tržišta.

Od temeljne je važnosti definirati kriterije tko može dobiti potporu Ministarstva kulture, primjerice: ne (su)financirati privatne projekte (samizdate) bez profesionalnog (su)izdavača, ili odvojiti poticaje za privatne projekte osoba od poticaja za profesionalne nakladnike, uvjetovati da nakladnik (koji želi dobiti potporu) mora ostvarivati određenih postotak (30%) prodajom na slobodnom tržištu, kako bi knjige koje su dobile potporu bile vidljive i široj javnosti, a kroz garantiranu distribucije od barem godinu dana u minimalno 20% knjižara u zemlji (čime bi se pomoglo i razvoju knjižarske mreže), za opsežnije projekte (sabrana djela, izabrana djela, velike prijevode) omogućiti višegodišnje financiranje, uvesti dodatne kriterije za kontrolu plaćanja kooperanata (autora, tiskara i drugih), te dodjeljivati potpore onim nakladnicima koji izvršavaju svoje obveze, uvesti obvezu objavljivanja potpore u svim primjercima knjige s točno definiranim tekstem.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta podupire izuzetno važan segment - znanstvenu i stručnu literaturu - koja se, najvećim dijelom, bez te potpore ne bi mogla objaviti. I ovdje postoje problemi, kako u provedbi natječaja, iznosima godišnjih programa, diskonti-

nuitet godišnjih potpora zbog nedostatka sredstava, tako i netransparentnosti, te bi MZOS također trebalo kreirati svoju politiku prema knjizi u sklopu svoje strategije, i jasno postaviti ciljeve, kriterije, rezultate, evaluirati godišnje programe i transparentnije se odnositi prema široj javnosti.

Ne postoje potpore za digitalizaciju, ni MK ni MZOS ne nude potporu za e-knjigu, što demotivira nakladnike da krenu u e-izdavaštvo, a investicije u taj oblik izdavaštva, kao što je već spomenuto, zasad su posve neisplative – iako su potrebne!

Europska unija nudi određeni broj potpora za različite kulturne projekte, koji uključuju i projekte vezane uz izdavačku djelatnost (kroz program Kultura 2007-2013, koji završava ove godine, a od iduće slijedi novi pod nazivom Kreativna Europa), a i programe potpore za mala i srednja poduzeća, razvoj tehnologije, inovacije i slično. Informacije često ne dolaze do ciljane skupine. Mnogi izdavači (kao i mnogi mali poduzetnici) nemaju vremena pratiti natječaje Europske unije, nemaju dovoljno znanja i vještina za pisanje projekata, vođenje projekata, izvještavanje i sl. Zadatak informiranja izdavača o otvorenim natječajima za projekte, te kratke edukacijske radionice o pisanju i vođenju projekata, trebalo bi preuzeti neko cehovsko udruženje (u suradnji s nekom edukacijskom ustanovom). Najpoznatiji europski program za poduzetnike je CIP - Competitiveness and Innovation Framework Programme (a koji se sastoji od više komponenti koje pokrivaju poduzetništvo, inovacije, nove tehnologije, EIP, ICT PSP... itd.

Ulaskom u Europsku uniju pruža se prilika i korištenja strukturalnih fondova EU (ERDF - European Regional Development Fund, i ESF - European Social Fund), za koje sektor nakladništva i knjižarstva uopće nije pripremljen, ni na razini informiranosti, a kamoli na

razini osposobljavanja za apsorpciju sredstava. Razlozi su dvojaki - prvo, opća neinformiranost o fondovima, a drugo - jer se kroz ove fondove ne financiraju kulturne djelatnosti, no to ne znači da se ne mogu financirati kreativna poduzeća. Dio odgovornosti na samom je cehu, a dio na relevantnim institucijama koje sektor ni ne percipiraju kao dionika koji bi trebao biti pripremljen za sudjelovanje u ovim europskim programima.

Iz iznesenoga se može zaključiti da nedostatak financiranja sprečava razvoj sektora. Financijski problemi samo slijede opće stanje u društvu i gospodarstvu; tek bi razrađena nacionalna strategija trebala omogućiti stvarne pozitivne promjene. Bez obzira što je zasad nema, financijske institucije na lokalnoj, regionalnoj ili nacionalnoj razini mogle bi ciljano djelovati, razraditi svoj portfolio usluga i dizajnirati programe financiranja za poduzeća iz područja nakladništva i knjižarstva.

Najvažnija jest promjena stava prema nakladništvu kao kreativnoj industriji koja zapošljava velik broj ljudi, te je stoga nužno lobiranje za promjenu statusa nakladništva u natjecajima za bespovratne potpore za mala i srednja poduzeća, jednako kao i za pristup ostalim financijskim instrumentima.

Potreba za poduzetničkim obrazovanjem

Europska unija prepoznala je važnost malih i srednjih poduzeća²¹ (MSP) u izdavačkoj djelatnosti, ne samo u gospodarskom smislu (budući da više od 90% poduzeća u izdavačkoj djelatnosti pripada MSP), nego i u značenju koji ova poduzeća imaju u razvoju medijskog pluralizma, poticanja raznolikosti izdanja, utjecaju na slobodu medija i pristup kulturi. Mala i srednja izdavačka poduzeća u EU imaju ključni doprinos u razvoju kulturne i demokratske raznolikosti Europe.²² Zbog toga je 2008. godine provedena javna rasprava o ovom sektoru, njegovim problemima, financijskoj situaciji i inovativnosti, koja je pokazala koje korake treba poduzeti, kako bi se pomoglo izdavačkim poduzećima da pronađu benefit u radu na jedinstvenom europskom tržištu. Teme (putem upitnika²³) obuhvaćene ovim istraživanjem odnose se na pristup financiranju,

²¹ Ona koja zapošljavaju manje od 250 ljudi i imaju godišnji prihod manji od 50 milijuna EUR.

²² <http://www.globaltrade.net/f/market-research/text/Finland/Printing-Publishing-Music-Video-Motion-Picture-Publishing-Industry-Overview.html>, 24.09.2012.

²³ http://ec.europa.eu/information_society/media_taskforce/doc/publishing/sme_en.pdf, 24.09.2012.

inovativnost, pristup tržištu, na vještine i kvalitetu radne snage, jezične barijere itd.²⁴

U Hrvatskoj je situacija u izdavačkoj djelatnosti vrlo slična onoj u EU: prevladavaju mikro i mala poduzeća s manje od 50 zaposlenih. Iako poduzetnici, mali i srednji nakladnici, ne vole da ih se tako naziva. Oni se radije nazivaju, i osjećaju, kulturnim djelatnicima, onima koji stvaraju “kulturni proizvod”, trajno dobro – knjigu, koja ima veću vrijednost od cijene po kojoj se prodaje. Iako je to točno, pravila po kojima upravljaju vlastitim poduzećima, gotovo su jednaka onima koji vrijede i za sve ostale poduzetnike. Neki se u ovim “poduzetničkim” vodama bolje snalaze, tragaju za dodatnim znanjima, koja im u tome mogu pomoći, a drugi tapkaju na mjestu i jedva preživljavaju. Nedostaju im znanja i vještine vezani uz vođenje malih biznisa.

²⁴<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/09/525&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, 24.09.2012.

Regionalna suradnja

Unatoč tome što se hrvatske knjige mogu čitati/prodavati u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori, u tim je zemljama teško ostvariva distribucija i prodaja knjiga. Najveće prepreke su uglavnom nemogućnost naplate potraživanja, te niz drugih administrativnih barijera, ali i visoka cijena naših izdanja u tim državama.

Izbjegavanje hrvatskih nakladnika da šire posao u regiji logično je i opravdano velikim troškovima i velikim rizicima, no time se gubi veliki dio potencijalnog tržišta koje zbog sličnosti jezika može biti znatno veća čitateljska baza - time bi se tržište knjiga od 4,3 mil. stanovnika u Hrvatskoj, proširilo na dodatnih 3,8 mil. u BiH, 0,62 mil. u Crnoj Gori, te 7,5 mil. u Srbiji.

Porezna politika, poštarina, carina i internetska prodaja knjiga važni su elementi za razvoj regionalne suradnje. U poslovanju, poštarina, špedicija i carinske usluge povisuju troškove na koje izdavači ne mogu utjecati. Visina nameta je tolika da priječi razvoj poslovanja. Administrativne barijere priječe razvoj prodaje i distribucije, i njihovo bi rješavanje trebao biti prioritet u lobiranju za promjene u razvoju sektora. Treba napomenuti da ovi problemi postoje i u domaćem poslovanju, i u poslovanju s inozemstvom.

Bez obzira na spomenute poteškoće, potrebno je razmišljati o širenju tržišta, regionalnoj suradnji, smanjenju troškova kroz zajed-

ničke međunarodne projekte (distribucija, smanjenje poštarine, pitanje špedicije i slično), i uspostavljanju izgubljenih kulturnih veza koje imaju izravan utjecaj i na razvoj kreativne ekonomije, pa tako posebice nakladništva i knjižarstva. Inicijative i projekti trebali bi krenuti i iz ceha, i iz vladinih institucija, kojima bi trebalo biti u interesu širiti hrvatski proizvod, kao i poticati međunarodnu suradnju u području kreativnih industrija, gdje su zbog novih medija, ICT, i digitalizacije, mnoge prepreke manje ili dokinute.

Analiza situacije u kulturi čitanja

Kao što su pokazala već spomenuta GfK - istraživanja velik dio građana čita manje od svjetskog a i europskog prosjeka, te je očito da je čitanje i kultura čitanja na najnižim granama otkako postoji sustav obveznog obrazovanja, a što znači od početka 19. stoljeća.

Poticanje čitanja trebao bi biti jedan od prioriteta politike, jer se bez čitanja, među ostalim, ne razvijaju slobodni europski građani, no čitanje i njegova važnost nisu uneseni ni u jedan vladin programski dokument, niti se o njima sustavno strateški promišlja, osim na razini rada knjižnica.

Razvoj novih tehnologija može imati i pozitivan i negativan utjecaj na čitateljske navike. U slučaju da se sustavno koriste mogu dovesti do znatnog povećanja čitanja, posebno kada je riječ o e-knjigama, no jednako tako multimedijalni uređaji, napose mlade odvlače od čitanja. Ti negativni trendovi vide se i u rezultatima GfK - istraživanja. U Hrvatskoj ne postoji nacionalna strategija za poticanje čitanja, a jedini sustavni programi poticanja čitanja postoje i provode se u knjižnicama. Postoji niz programa na lokalnim razinama koji nisu usustavljeni, nedovoljno su prepoznati i za njih se ne provode evaluacije na osnovi kojih bi se mogla načiniti nova strategija i dugoročni planovi.

Svi uspješni modeli poticanja čitanja pokazuju kako je poticanje

čitanje cjeloživotno, koje počinje rođenjem djeteta, nastavlja se u vrtićkoj i školskoj dobi, osnažuje u mladosti, a posebnu pozornost iznova se posvećuje čitanju u umirovljeničkoj dobi.

Čitateljske navike vezane su uz obrazovanje i materijalni status, te je prijeko potrebno da se intervencijom države potiče čitanje u svim, a napose ugroženim skupinama. Također, kako istraživanja u inozemstvu pokazuju, a i praksa jedne zaklade za poticanje čitanja (Stiftung Lesen) iz Njemačke, nužno je stalno poticati čitanje i u skupinama koje nisu ugrožene jer je stvaranje čitateljskih navika dugotrajan proces, a odvikavanje se događa lako pod utjecajem vanjskih okolnosti (zapošljavanje, roditeljstvo...).

Poticanje čitanja ne može i ne smije biti sporadično, vezano samo uz pojedine manifestacije koliko god one bile medijski eksponirane, nego se mora kontinuirano provoditi.

Stoga je nužno osnivanje nacionalnog tijela za poticanje čitanja, za objedinjavanje svih pozitivnih iskustava; potrebo je jače koristiti dobro razvijenu mrežu i narodnih i osnovnoškolskih knjižnica. Nužne su i promjene u Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta koje bi trebalo promijeniti plan lektire i način obrade lektire, čega su svjesni i nastavnici hrvatskog jezika, tako da se osuvremene, da se shvati da je čitanje zabava i da bude poticaj, a ne muka. Potrebno je povećati i broj sati materinjeg jezika koji je najmanji u Europi, a materinji jezik je jedan od najomraženijih predmeta prema svim istraživanjima. Takvo stanje, koje je već dugo prisutno, stvorilo je klimu da je čitanje i učenje hrvatskog jezika nezanimljivo, a to onda dovodi do nemogućnosti razumijevanja svih drugih predmeta i zadaća.

Iz iznesenog je razvidno da je nužno započeti s pripremama za izradu dugoročne i kratkoročne strategije. Ovo je, uz ostale, jedan

od ključnih ciljeva za dugoročni razvoj, povećanje i opstanak ne samo nakladničke i knjižarske struke nego i pisaca, a i hrvatskoga jezika samog.

Korak prema takvom rješenju načinjen je neposredno nakon održanog savjetovanja u Goethe Institutu Hrvatska (25. i 26. listopada 2012) na kojem je pred velikim brojem predstavnika hrvatskih knjižnica, nakladnika i knjižara predstavljen njemački model poticanja čitanja kojeg predvodi već spomenuta zaklada, Stiftung Lesen iz Hamburga, kao i neki programi koji se provode u Hrvatskoj. Kao zaključak skupa začeta je inicijativa za osnivanje službenog tijela Republike Hrvatske sa zadaćom poticanja čitanja, te je ubrzo nakon toga uslijedio sastanak u Ministarstvu kulture Republike Hrvatske u prosincu 2012. na kojem su se predstavnici Ministarstva kulture, nakladnika te knjižničarskih i sveučilišnih ustanova, usuglasili oko osnivanja radnog tijela kao prethodnika službenog tijela Republike Hrvatske sa zadaćom poticanja čitanja i promocije kulture čitanja općenito. Kao važan zaključak sastanka donesen je kratki dokument (u redakciji prof. dr. sc. Zorana Velagića) u kojem su definirane osnovne zadaće i koraci, kojeg ovdje citiramo:

“Povod osnivanju takvog tijela je spoznaja o kontinuiranom slabljenju interesa za čitanje posebice literarnih djela, što je u suprotnosti sa saznanjima stečenim, primjerice, kroz *PISA projekt* i longitudinalna istraživanja provedena u nekim europskim državama, a koja ukazuju na izravnu korelaciju razvijene vještine čitanja i općeg profesionalnog uspjeha pojedinca, a potom i prioritarnost problema razvidna iz niza strateških dokumenata Republike Hrvatske, Europske unije i međunarodnih organizacija u kojima se promicanju pismenosti općenito, cjeloživotnom učenju, poticanju kulturne raznolikosti, osiguranju pristupa kulturnim dobrima i sl. pridaje golema pozornost (riječ je

primjerice o *Hrvatskom i Europskom kvalifikacijskom okviru, Nacionalnom okvirnom kurikulumu za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, UNESCO Convention on cultural diversity, A Digital Agenda for Europe ...itd.*).

Neposredni poticaj i mogući početni oslonac navedenom tijelu su brojni kvalitetni projekti poticanja i promicanja kulture čitanja koji se u Republici Hrvatskoj provode isključivo na lokalnoj razini, najčešće u knjižnicama kao rezultat entuzijazma pojedinaca, institucija ili udruga bez jedinstvene nacionalne strategije, bez adekvatne institucionalne državne potpore, bez adekvatnih financijskih sredstava i na lokalnoj razini, a potom i brojni primjeri dobre prakse iz razvijenih zemalja Europske unije koje su uočile istovjetne probleme slabljenja čitateljskih kompetencija i zanimanja za čitanje te razvile učinkovite i koordinirane nacionalne strategije poticanja čitanja.

Među kratkoročnim zadaćama navedenog tijela su (ostvarivo u narednih 6 mjeseci):

- a) objedinjavanje rezultata provedenih nacionalnih projekata poticanja čitanja
- b) objedinjavanje rezultata znanstvenih istraživanja o problematici čitanja
- c) analiza mogućnosti primjena inozemnih pristupa i postignuća poticanja čitanja

Među srednjoročnim zadaćama navedenog tijela su (ostvarivo u narednu godinu dana):

- a) izrada mehanizma praćenja čitatelja/nečitatelja s ciljevima evaluacije primijenjenih programa poticanja čitanja i trajnog

praćenja kulture čitanja u Republici Hrvatskoj; mehanizam praćenja treba osigurati:

1. uvid u demografsku strukturu čitatelja/nečitatelja (dob, obrazovanje, profesija, geografska disperzija i sl.)
 2. uvid u korelacije čitanja/nečitanja s ostalim aktivnostima slobodnog vremena
 3. uvid u korelacije čitanja/nečitanja s profesionalnim aktivnostima
 4. uvid u različite poticaje za čitanje i sl.
- b) propitivanje mogućnosti financiranja kroz međunarodne projekte i gospodarske subjekte.

Među dugoročnim zadaćama navedenog tijela su:

- a) izrada nacionalne strategije za promicanje kulture čitanja općenito i poticanje navika čitanja među građanima svih dobi
- b) trajna skrb o kulturi čitanja u smislu redovite analize promjena društvenog konteksta čitanja, dosljedne izrade novih nacionalnih projekata te osiguranja, koordinacije i evaluacije njihove provedbe
- c) trajno praćenje razvoja čitanja i čitatelja u Republici Hrvatskoj.

Radno tijelo koje će realizirati kratkoročne i potencijalno srednjoročne zadaće sastojat će se od predstavnika Ministarstva kulture i ostalih ministarstava čija je djelatnost u užem ili širem smislu povezana s problematikom knjige, čitanja i čitatelja te predstavnika knjižničkih, sveučilišnih i nakladničkih institucija.”

Osnivanje i rad ovog tijela je tek u začetku, no ovo je prvi primjer međusektorske suradnje na ovom području, te mu predstoji velika

zadaca premrežavanja i usklađivanja i korištenja sinergijskog učinka da bi se postigli rezultati. Rad ovoga tijela morao bi biti kontinuiran i dugoročan; jednako je potrebno načiniti dugoročnu strategiju u sklopu koje bi se provodila i nacionalna kampanja za promicanje čitanja.

Noć knjige

Uz brojne, ali i ponekad nedovoljno međusobno koordinirane manifestacije koje provode hrvatske knjižnice, od kojih je najznačajnija manifestacije već tradicionalan “Mjesec hrvatske knjige” i obilježavanje Dana hrvatske knjige, na inicijativu Zajednice nakladnika i knjižara pri HGK i udruge Knjižni blok, a uz organizacijsku potporu Nacionalne i sveučilišne knjižnice, Knjižnica Grada Zagreba i udruge ZANA, Društva hrvatskih književnih prevodilaca, udruge Knjižni blok - Inicijativa za knjigu, te portala za knjigu i kulturu Moderna vremena Info, početkom 2012. godine pokrenut je projekt Noć knjige - manifestacije kojom se 23. travnja i u Hrvatskoj obilježava Svjetski dan knjige i autorskih prava. Projekt je pokrenut na inicijativu Stjepana Balenta (koji je postavljen za voditelja projekta).

U svijetu se 23. travnja obilježava Svjetski dan knjige i autorskih prava, proglašen 1995. na Glavnoj skupštini UNESCO-a, kao simboličan datum u svjetskoj književnosti, jer su toga dana 1616. umrli Miguel de Cervantes, William Shakespeare i Inca Garcilaso de la Vega. Obilježavajući Svjetski dan knjige i autorskih prava, UNESCO poziva čitatelje, autore, prevoditelje, izdavače, nastavnike, knjižničare, javne institucije, neprofitne organizacije i privatni sektor da promiču knjigu, čitanje i izdavaštvo, uz zaštitu autorskih prava. U

nas program obilježavanja Svjetskog dana knjige i autorskih prava podržava Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO.

Samo dan prije, 22. travnja, u Hrvatskoj se obilježava Dan hrvatske knjige (prema odluci Sabora Republike Hrvatske donesenoj 1996.) u spomen na Marka Marulića, koji je toga datuma 1501. godine dovršio *Juditu*.

Projekt Noć knjige započet je u 2012. godini, i održavat će se svake godine 23. travnja, a kako se 22. travnja obilježava i Dan hrvatske knjige, prilika je to da se ova dva važna datuma objedine u svrhu promicanja knjige, kulture čitanja, autora i izdavaštva.

Tim povodom knjižare i knjižnice na širem području RH, te drugi uobičajeni prostori za promoviranje knjiga i autora, ali i ne samo oni, postaju mjesto odvijanja raznovrsnog i širokoj publici zanimljivog programa, koji traje od 18 sati do 1 sat iza ponoći. U manifestaciji Noć knjige sudjeluje više stotina sudionika, od autora, urednika, prevoditelja, te podjednak broj knjižnica, knjižara i klubova. Prva Noć knjige 2012. izuzetno je uspješno provedena, odaziv publike bio je daleko iznad očekivanja, čak 139 hrvatskih autora sudjelovalo je u 131 programu koji su se odvijali u 62 knjižnice te 23 knjižarske mreže s ukupno 118 prodajnih mjesta, a u manifestaciji se aktivno uključilo i 28 nakladnika. Objavljeno je 197 medijskih objava o Noći knjige (88 tiskovnih objava, 57 radijskih priloga, 23 TV priloga i 29 web objava), a procijenjena ukupna medijska vrijednost objavljenih priloga iznosila je 2.758.299,00 kuna (prema medijskoj analizi agencije MediaNet).

Ciljevi Noći knjige:

- obilježavanje Svjetskog dana knjige i autorskih prava te Dana hrvatske knjige

- promidžba knjige, kulture čitanja, prevođenja, izdavaštva, knjižnica, autora i čitatelja
- povezivanje institucija, organizacija, neprofitnih i interesnih skupina te tvrtki koje se bave knjigom u svrhu promidžbe knjige i kulture čitanja
- poboljšanje suradnje knjižara, nakladnika, medija i državnih institucija te otvaranje dijaloga između književne produkcije i publike
- organizacija tribina i diskusija koje bi poticale na međusobni dijalog u rješavanju problema statusa knjige, autora, prevoditelja, izdavača i knjižnica.

Knjiga i mediji

Trivijalizacija hrvatskih medija koja je snažno obilježila početak novog milenija pokazala se pogubnom za tretman knjige u njima, a napose od sredine prvog desetljeća, nakon razornog tsunamija koji je preplavio hrvatsko tržište stotinama tisuća jeftinih knjiga, kako po *dumping* cijeni tako i po tehničko-sadržajnoj izvedbi. Nakon što se prvotni profitni entuzijizam velikih hrvatskih korporativnih nakladnika poput EPH, ili Styrie povukao, tržište je iza toga ostalo devastirano i u velikom neredu.

Kako je s godinama jenjavao interes za masovnije kiosk-nakladništvo tj. nakon što su novopečeni novinski knjiški izdavači zbog smanjenja profita počeli gubiti interes za knjigu, u isto se vrijeme sve intenzivnije smanjivao prostor za sadržaje iz kulture u širem smislu; u brojnim tiskanim medijima nestaju klasične rubrike kulture, često se stapajući s rubrikama spektakla i zabave. Još samo riječki Novi list nedjeljom objavljuje posebni prilog iz kulture “Mediteran”, dok je sličan prilog “Arterija” Slobodne Dalmacije ukinut u jesen 2012. godine, a ukinućem Vjesnika izgubljen je značajan prostor namijenjen knjizi, iako je posljednjih godina doseg Vjesnika pao vrlo nisko, pogotovo tiskanog izdanja, dok je njegovo online izdanje bilo daleko čitanije. Posljedica svega spomenutog jest ta da se prezentacija knjiške produkcije hrvatskih nakladnika mahom svodi na praćenje komer-

cijalnijih izdanja, i to većinom onih koja objavljuju najveći hrvatski nakladnici, koji su u međuvremenu uspjeli ekipirati i osnažiti svoje PR odjele, i izboriti se za kakav-takav prostor u kojem će reklamirati mahom svoje uspješnice.

Posljedica navedenih uređivačkih medijskih politika, ali i višegodišnje nezainteresiranosti države da se kvalitetnije ustroje tzv. javni mediji, jest i to da se najslabije (ili nikako) prati produkcija društveno-humanističkih izdanja, dok je znanstvena knjiga sve to vrijeme potpuno nevidljiva u hrvatskom tisku, bez i najelementarnije informacije, npr. u pregledima noviteta.

Bolja situacija nije ni na javnoj televiziji, jer na HTV-u trenutačno postoji samo jedna 30-minutna emisija o knjizi “Knjiga ili život”, uz fragmentarne priloge u “Pola ure kulture” te uz koliko-toliko redovite povremene izvještaje mahom s promocija knjiga u emisiji “Vijesti iz kulture”. Čak ni pokretanje novog kanala HTV3 nije za sada znatnije popravilo minutažu koju knjige i svi dionici tzv. lanca knjige dobivaju u programima javne televizije, dok knjige u programima tzv. komercijalnih televizija poput RTL-a i Nove TV jednostavno - nema. Stoga je udruga Knjižni blok, kao svoj prvi javni istup s ciljem zagovaranja novih javnih politika i praksi u kulturi, 29. lipnja 2011. godine uputila Agenciji za elektroničke medije čija je dužnost! nadzirati provedbu koncesijskih ugovora od strane komercijalnih televizija, a kojima su se iste obvezale na određeni udio u programu sadržaja iz sfere kulture i obrazovanja. U dopisu se navodi i da:

“Iz navedenog se vidi da u programskoj shemi televizijskih i radijskih dobitnika koncesija - pogotovo kod davanja koncesija na nacionalnoj razini - određeni postotci moraju pripadati i programu za znanost, obrazovanje i kulturu, jer se u suprotnom krši Zakon o elektroničkim medijima. Onim koncesionarima koji u svojoj pro-

gramskoj shemi, na osnovi koje su se javili na natječaj, nemaju nikakvih kulturnih ili obrazovnih sadržaja koncesija ne bi smjela (odnosno nije smjela) biti odobrena, ili ukoliko je ipak bila odobrena, trenutno stanje u programu takvih koncesionara hitno se mora uskladiti s kriterijima koje propisuje Zakon o elektroničkim medijima.” Dopis nije naišao na nikakav odaziv, ni spomenute agencije, niti resornih ministarstava.

Knjiga eventualno svoj prostor dobiva u emisijama na 3. programu Hrvatskog radija. Upravo je Hrvatski radio onaj medij u čijim se programima, kroz nekoliko profiliranih emisija (“Katapultura”, “Kutija slova”... te različite dnevne informativne emisije) o knjizi često govori i izvješćuje.

U malobrojnim dvotjednicima u kojima je prostor kulture znatnije zastupljen, knjiga i uz nju vezana problematika dobivaju značajniji prostor tek u Zarezu, Vijencu pa i u Hrvatskom slovu, no često su svjetonazor uredništva i ideološka opredijeljenost ograničavajući faktor koji onemogućuje da se knjižna produkcija u Hrvatskoj, mahom kroz prikaze knjiga ili razgovore s autorima, sveobuhvatnije i kvalitetnije prati.

Stoga su posljednjih godina u smislu promoviranja knjige i kulture čitanja najveći iskorak učinili pojedini internet-portali i blogovi, od kojih su neki i najuže specijalizirani za knjigu (Booksa, Knjiški moljac, Moderna vremena Info, Najbolje knjige i dr.) uz još poneki portal općeg tipa (T-portal, Kulturpunkt, Arteist...) i koji su postali zadnja linija obrane koja omogućuje da se o većem broju novih izdanja hrvatskih nakladnika mogu pročitati ne samo kratke informacije, najave promocija i sl., nego i autorski kritički prikazi pojedinih izdanja, razgovori, eseji... ali i ovdje se mahom radi o

prikazima djela tzv. lijepe književnosti, a vrlo rijetko publicistike i stručne knjige. Međutim, još uvijek ne postoji osmišljen model prema kojem bi se takvi projekti kvalitetnije i financirali i samofinancirali, a očito je da bez izraženije profesionalizacije istih - plaćanja suradnika za tekstove, uredničkih timova i ostalih troškova, nije moguće očekivati kvalitetniji iskorak na novu razinu *online* informiranja o svim aspektima hrvatskog tržišta knjiga, koji bi mogli zanimati i širi krug ljudi senzibiliziranih za knjigu.

Autori

Iako ih spominjemo tek na kraju, autori su najvažniji čimbenik u lancu knjige. Situacija autora kako izvornih djela tako i prevoditelja u Hrvatskoj, i uz postojanje niza udruga koje se bave njihovim problemima - Društvo hrvatskih književnika, Hrvatsko društvo pisaca, Hrvatsko društvo književnika za djecu i mlade, Društvo hrvatskih književnih prevoditelja i još nekih manje aktivnih asocijacija, ne zadovoljava ni autore ni nakladnike.

Autori su s pravom nezadovoljni s relativno niskim prihodima ostvarenim od prodaje svojih djela, slabom mogućnošću ostvarivanja svojih prava iz autorskih ugovora pred hrvatskim sudovima, bez obzira na relativno dobre zakonske okvire definiranja autorskih prava; tu je i niz drugih problema s kojima se susreću, kao što su male mirovine, nejednak tretman autora umjetničkih djela pred poreznim vlastima (prednost onima učlanjenim u udruge). Nakladnici, nažalost, uz postojeće naklade i prodane primjerke ne mogu autorima ponuditi veće honorare, ali bi im morali ponuditi autorske ugovore te redovitu isplatu dogovorenih autorskih naknada. Autori kroz sustave Ministarstva kulture dobivaju mogućnost stipendiranja, a od 2013. i prava na javnu posudbu. No, svi ti oblici potpora kao i autorski honorari ne omogućuju niti jednom autoru u Republici Hrvatskoj da živi isključivo od umjetničkog pisanja. Situacija u tom

smislu nije drukčija od drugih europskih država, i tamo su rijetki pisci koji uspijevaju ostvariti dostatnu zaradu od umjetničkog pisanja, dok većina uz pisanje radi druge poslove (novinari, profesori, nastavnici, dramaturzi...)

Za poboljšanje statusa pisaca umjetnika nužno je osmisliti odgovarajući sustav stipendija, nagrađivanja koji će uz dogovorene honorare autorima donijeti makar mali pomak u zaradi. Upravo su udruženja autora ti koji bi trebala brinuti o sindikalnom aspektu svoga djelovanja, a pri tome je važno uspostaviti trajan dijalog sa svima u lancu knjige.

Zaključci

S obzirom na evidentan nedostatak, i ekonomske i svake druge, pa i kulturne politike za sektor knjige - nakladništva i knjižarstva, kako na nacionalnoj tako i na regionalnoj i lokalnoj razini, jedan od glavnih ciljeva ovog istraživanja jest ukazati na status knjige u kulturi, znanosti, obrazovanju i ekonomiji, osvijestiti važnost, mogućnosti i prilike koje nakladništvo i knjižarstvo kao kreativne industrije nude hrvatskoj ekonomiji te pružiti konkretne preporuke za njihov razvoj.

U svim obrađenim segmentima tržišta knjiga postoji prostor za poboljšanje, odnosno uvođenje reda, da bi tržište moglo opstati i razvijati se, pa se može zaključiti sljedeće:

- Položaj knjige i svih dionika u lancu knjige više je nego težak. Tržište knjiga u Hrvatskoj neuređeno je i teško funkcionira. Prodaja knjiga pada iz godine u godinu, neovisni nakladnici nalaze se pred propašću, a neovisni knjižari gotovo su nestali.
- Izdavaštvo je industrija bez koje se niti jedno društvo ne može razvijati, ono pridonosi očuvanju i razvoju kulture društva, osigurava razmjenu informacija, omogućuje razvoj demokracije u društvu, ...itd. Zbog svega spomenutoga nužno je poduzeti određene mjere.

- Nakladništvo i knjižarstvo ne percipiraju se kao kreativne industrije, jednako kao što se ni radna mjesta u tim djelatnostima izgubljena u vrijeme krize ne percipiraju, jer je riječ o izuzetno fragmentiranom sektoru, kojeg karakteriziraju samostalne djelatnosti i mikro i mala poduzeća, a ne industrijska postrojenja s velikim proizvodnim pogonima
- Trenutačno ne postoje planovi ni strategija Vlade RH, pa ni pojedinačnih relevantnih institucija, koji bi definirali misiju i viziju razvoja kreativnih industrija u Hrvatskoj, njihov potencijal i ulogu u društvu i ekonomiji, pa tako nema ni programa kojima bi se potakle nove inicijative u području nakladništva i knjižarstva.
- Za opstanak i razvoj sektora nužna je međusektorska i međuinstitucionalna suradnja.
- Izuzetna je važnost statistike koja donositeljima odluka i javnih politika može i mora pružiti jasnu sliku o utjecaju sektora u ekonomiji. Korištenje statističkih podataka nužno je kako u javnom sektoru (za razvoj, planiranje mjera i izrade javnih politika) tako i samim kreativnim poduzećima (u svrhu dugoročnih strateških planiranja, analiza i revidiranja poslovnih planova) .
- Većina ispitanika u anketi koju je 2012. godine provelo Ministarstvo kulture među svojim korisnicima izjasnilo se za zadržavanje Sporazuma o jedinstvenoj cijeni knjige. No, kako je analiza pokazala, nužne su i evaluacija i revizija Sporazuma, kako zbog nedvojbeno promijenjenog pravnog okruženja tako i zbog očitog nefunkcioniranja Povjerenstva za praćenje provođenja Sporazuma.

- Zakon o financiranju javnih potreba u kulturi upitne je normative egzistencije te je u velikom dijelu neprimjenjiv. Kao posljedica toga stupanj diskrecije Ministarstva kulture RH je neproporcionalno povećan što se odražava kako u provedbi Zakona, a napose u donošenju odluka o financiranju javnih potreba u kulturi. Temeljem Pravilnika čiji je normativna osnova dvojbeno, donose se pravno neodržive odluke kojima se distribuiraju znatna javna sredstva bez prihvatljive zakonske osnove.
- U području javnih politika, s područja kulture, konkretno knjige, ne može se navesti primjer uspješne međusektorske suradnje nevladinog i vladinog sektora. Također ne postoji nijedna organizacija koja se bi mogla nazvati *think-tank*-om ili *policy* centrom/institutom, koja bi se bavila knjigom i kulturnim politikama, a koja je dovoljno utjecajna i dovoljno moćna da bi mogla zagovarati i utjecati na javne politike i njihovu provedbu, te na provedbu ili iniciranje reformi.
- E-knjiga se u Hrvatskoj ne razvija dovoljno brzo i kvalitetno, iako je za hrvatsku znanstvenu stručnu i širu javnost izuzetno važna. Ne postoji preporuka, strategija, javna politika koja bi definirala, usmjerila, preporučivala ili određivala standardizaciju konverzije, kvalitete i stilova, zaštitu (uglavnom DRM - *digital rights management*), ni za znanstveno i stručno niti za popularno izdavaštvo.
- Znanstveno i stručno izdavaštvo posebno je ugroženo, a znanstvena zajednica nije u stanju izboriti se za bolji status. Kako je većina produkcije znanstvene literature, oko 80%, u privat-

nih nakladnika, a ne javnih institucija, ugroženost ovog segmenta izdavaštva još je očitiya.

- Jedan od problema hrvatskoga knjižarstva je i nepostojanje sustavnog obrazovanja kadrova za knjižarsku djelatnost, zanimanje *knjižar* kao takvo više i ne postoji .
- Državne subvencije (Ministarstvo kulture, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta...) te potpore gradskih odjela za kulturu, sve su manje, a novih izvora financiranja nema ili nisu dostupni ovoj djelatnosti (ne postoje usluge financijskog sektora - krediti i ostale financijske usluge, a koje su modelirane za sektor nakladništva i knjižarstva).
- Porezna politika, poštarina, carina i internetska prodaja knjiga važni su elementi za razvoj regionalne suradnje. U poslovanju, poštarina, špedicija i carinske usluge povećavaju troškove na koje izdavači ne mogu utjecati. Visina nameta je tolika da priječi razvoj poslovanja. Administrativne barijere priječe razvoj prodaje i distribucije, i njihovo rješavanje treba biti prioritet u lobiranju za promjene u razvoju sektora.
- Veliki dio građana čita manje od svjetskog a i europskog prosjeka, te je očito da je čitanje i kultura čitanja na najnižim granama otkako postoji sustav obveznog obrazovanja, od početka 19. stoljeća. Poticanje čitanja trebao bi biti jedan od prioriteta politike, no čitanje i njegova važnost nisu uneseni ni u jedan vladin programski dokument, niti se o njima sustavno strateški promišlja, osim na razini rada knjižnica.

Preporuke

Preporuke su namijenjene glavnim donositeljima odluka, državnim i lokalnim vlastima, nakladnicima i knjižarima, te ostalim dionicima u lancu knjige.

- Definirati kreativne industrije u Hrvatskoj, pa tako i izdavaštvo/nakladništvo i knjižarstvo i omogućiti procjenu njihove ekonomske važnosti;
- Uskladiti klasifikaciju, pokrenuti promjene u NKD sustavu, ustanoviti nove parametre praćenja nakladništva i knjižarstva kao kreativnih industrija u Državnom zavodu za statistiku;
- Na nacionalnoj razini osnovati institucije potpore za razvoj sektora nakladništva i knjižarstva kao kreativnih industrija, za obrazovanje i trening, za praćenje i artikuliranje javne politike na nacionalnoj razini, ali i s preporukama za regionalne/ lokalne strategije;
- Osnovati, u suradnji više institucija - HBOR/HAMAG/MINPO - liniju povoljnih kredita i bespovratne potpore za nakladnike i knjižare;
- Osnovati povjerenstvo, s predstavnicima ključnih institucija i agencija (MK, MZOS, MINPO, MINFIN, Porezne uprave, Carine...), s jednim ciljem: da prati poreznu, carinsku i ostalu

regulativu vezanu za rad nakladništva i knjižarstva kao kreativne industrije, te osigura da se administrativne barijere za razvoj i izvoz dokinu ili smanje, a kroz promjene porezne politike da se olakša opstanak i osigura pretpostavke za razvoj sektora, primjerice:

- Ministarstvo poduzetništva i obrta rebalo bi tretirati izdavačku djelatnost kao proizvodnu i tako omogućiti izdavačima javljanje na svoje natječajе;
 - Ministarstvo kulture, MZOS, Ministarstvo financija zajedno bi trebali osigurati smanjenje PDV-a na e-knjigu s 25% na 5% (izjednačiti s tiskanom);
 - riješiti problem skupog izvoza knjiga (zbog demotivirajućih zakona, uredbi, i administracije, špedicije, itd...)
- Definirati kriterije za potporu Ministarstva kulture i Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta. “Knjiga bez ISBN-a - nepostojeća knjiga”, kao takva ne smije otići u prodaju, ne smije biti otkupljena za knjižnice, dobiti potpore itd!
 - Donijeti novi zakonski akt kojim bi se uredilo financiranje javnih potreba u kulturi, a što se tiče nakladništva i knjižarstva posebno analizirati potencijalne prednosti i nedostatke stvaranja posebnog zakonskog akta o knjizi/nakladništvu, te potaknuti raspravu o mogućem osnivanju Agencije za knjigu;
 - Pripremiti prijedlog javne politike za znanstveno izdavaštvo, kao preduvjet spašavanja ovog specifičnog segmenta izdavaštva, za što je pak preduvjet i međusektorska suradnja (MZOS, MK, MINPO, ZNK, itd...);
 - Ustanoviti sustav, redovito naručivati i provoditi istraživanja koja bi pratila nakladničku produkciju u cijelosti, što znači i izdavače - javne ustanove i privatne izdavače - kao i sve distri-

- bucijske i prodajne kanale; također je nužno pratiti kako produkciju i distribuciju, tako i čitanost;
- Poticati udruživanje malih nakladnika u klastere, radi organizirane zajedničke nabave i distribucije, smanjenja troškova proizvodnje kroz osiguravanja većih rabata u svim karikama proizvodnog lanca knjige;
 - Poticati jedinice lokalne uprave da osiguraju povlaštene najamnine za knjižarsku djelatnost, i za postojeće knjižare i za knjižare koje tek treba otvoriti (osigurati prostor) u sredinama, gdje ih nema dovoljno ili ih nema uopće;
 - Ponovo uvrstiti zanimanje i obrazovanje za knjižara u sustav obrazovanja!
 - Poticati programe za edukaciju, trening - poduzetničke vještine za nakladnike i knjižare kao kreativna poduzeća, ali i edukacije o intelektualnom vlasništvu i autorskim pravima kontinuiranim organiziranjem kratkih radionica o osnovama vođenja malog biznisa, gerila marketing-a, operativnog managementa, financijskog managementa (za nefinancijaše), poslovnog pregovaranja i drugih radionica po potrebi (u suradnji Knjižnog bloka i Poslijediplomskog studija Poduzetništvo Sveučilišta J.J. Strossmayer);
 - Poticati obrazovanje za izradu i vođenje projekata financiranih iz EU fondova - informacija o raspoloživim EU fondovima, načinima prijave, te strukturi prijavnog projekta, partnerstvima, načinu provedbe, praćenja i izvještavanja;
 - Kreirati i implementirati dugoročnu nacionalnu strategiju poticanja čitanja, uključivši i nacionalnu kampanju za poticanje čitanja. Nužne su promjene u politici Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, koje bi trebalo promijeniti plan lektire i

način obrade lektire, ali i povećati broj sati materinjeg jezika u nastavi, koji je najmanji u Europi;

- Permanentno raditi na edukaciji novinara kulturnih ali i drugih redakcija, o praćenju knjige, svih segmenata nakladništva i knjižarstva.

Popis kratica

HAMAG - Hrvatska agencija za malo gospodarstvo
MK - Ministarstvo kulture
MZOS - Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta
MINPO - Ministarstvo poduzetništva i obrta
MINGORP - prijašnje Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva
MSP - mala i srednja poduzeća
NSK - Nacionalna i sveučilišna knjižnica
ZNK HGK - Zajednica nakladnika i knjižara Hrvatske gospodarske komore

Međunarodne institucije i programi:

CIP - Competitiveness and Innovation Framework Programme, sastoji se od:
 EIP - Entrepreneurship and Innovation Programme
 ICT-PSP - ICT Policy Support Programme
 IEE - Intelligent Energy Europe Programme
CPC - Central Product Classification
ERDF - European Regional Development Fund
ESF - European Social Fund
IIPA - International Intellectual Property Alliance
ISCO - International Standard Classification of Occupations
ISIC - International Standard Industrial Classification
UIS - UNESCO Institute for Statistics
UNCTAD - United Nations Conference on Trade and Development
UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNIDO - United Nations Industrial Development Organisation
WIPO - World Intellectual Property Organization

Literatura

Knjige, zbornici, priručnici, tiskana izvješća

Barabasi A.L., *U mreži. Zašto je sve povezano i kako misliti mrežno u znanosti, poslovanju i svakodnevnom životu*, (2006), Naklada Jesenski i Turk, Zagreb

Caves, R., *Creative Industries. Contracts between Art and Commerce*, (2000), Harvard University Press, Cambridge Massachusetts i London, Engleska

Creating Entrepreneurship - higher education and the creative industries (2007), The Higher Education Academy Art Design Media Subject Centre and the National Endowment for Science, Technology and the Arts

Dragičević Šestić M., Stojković B., *Kultura. Menadžment, animacija, marketing*, (2007), Clio, Beograd

Dragojević S., Dragičević Šestić M., *Menadžment umjetnosti u turbulentnim vremenima*, (2008), Naklada Jesenski i Turk, Zagreb

Đerić, A. (ur), grupa autora, *Kreativne industrije i ekonomija znanja*, (2009), Academica, Beograd, Srbija

Florida, R., *The Rise of the Creative Class: And How It's Tran-*

- forming Work, Leisure, Community and Everyday Life*, (2004), Basic Books, New York, SAD
- Goldstein, S., magisterij „Poduzetništvo u kreativnim industrijama“, 2012.
- Hartley J. (prir.), *Kreativne industrije*, (2007), Clio, Srbija
- Henry C., *Entrepreneurship in the Creative Industries. An international Perspective*, (2007), Edward Elgar, Cheltenham, Velika Britanija i Northampton, MA, SAD
- Horvat, A., Živković D., *Između javnosti i privatnosti. Knjižnice u vremenu e-knjige*. (2012), Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
- Howkins J., *Kreativna ekonomija*, (2003), Binoza Press, Zagreb
- Lammiman, J., Syret, M., *Cool generacija*, (2005), Naklada Ljevak, Zagreb
- Primorac, J., poglavlje Privatni sektor kreativnih industrija Hrvatske u virtualnom prostoru, *Connecting Croatia. Javni, privatni i civilni sektor kulture u virtualnom prostoru*, (2008), Zagreb
- Rifkin, J., *Doba pristupa*, (2005), Bulaja Naklada, Zagreb
- Rikalović, G. (ur.), *Kreativna Srbija: novi pravac razvoja*, (2011), „Anonymous Said:“, Beograd, Srbija
- Rikalović, G. (priređivač), *Kreativni sektor: konture novog modela razvoja*, (2010), Kultura i časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku 128, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, Srbija
- Singer, S. i Alpeza M, (urednici), *Izvešće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2011*, (2011), CEPOR, Zagreb
- Measuring The Economic Contribution Of Cultural Industries (A review and assessment of current methodological approaches) (2012), UNESCO Institute for Statistics, Montreal

Članci i drugi izvori dostupni na internetu

1. Završni izvještaj - Istraživanje tržišta knjiga u RH-a, GfK Hrvatska
2. The 2009 Unesco Framework For Cultural Statistics, (2009), UNESCO, dostupno na http://www.uis.unesco.org/template/pdf/cscl/framework/draftdoc_EN.pdf 15.9.2012.
3. www.poslovna.hr
4. www.nn.hr
5. Bijelić, Marijana, Knjižare: Tko će preživjeti 2012., BANKA, travanj 2012.
6. Rizvanović, Nenad, Hoće li naši nakladnici uzeti pojas za spašavanje, Jutarnji list, 2012.
7. <http://www.e-novine.com/kultura/kultura-tema/62690-Hitno-regulirati-trite-knjiga.html>, 19.09.2012.
8. www.poslovni.hr/vijesti/noc-knjige-u-hrvatskoj-je-knjiga-u-nezavidnom-polozaju-202693.aspx, 18.09.2012.
9. http://www.gfk.hr/public_relations/press/press_articles/006154/index.hr.html, 18.09.2012.
10. http://www.gfk.hr/public_relations/press/press_articles/009553/index.hr.html, 18.09.2012.
11. <http://www.forum.tm/clanak/najvise-se-gutaju-starlete-citaju-psiholozi-i-filozofi-38>, 22.09.2012.
12. <http://www.mvinfo.hr/izdvojeno-razgovor-opsirnije.php?ppar=6379>, 21.09.2012.
13. <http://www.globaltrade.net/f/market-research/text/Finland/Printing-Publishing-Music-Video-Motion-Picture-Publishing-Industry-Overview.html>, 23.09.2012.

14. <http://www.nacional.hr/clanak/105050/revolucija-knjige-u-hrvatskoj-elektronicka-knjiga-postaje-stvarnost>, 23.09.2012.
15. http://ec.europa.eu/information_society/media_taskforce/publishing/e_book/index_en.htm 24.09.2012.
16. <http://www.forum.tm/clanak/trziste-knjiga-nije-u-fazi-ni-naprijed-ni-nazad-vec-pravocrtno-dolje-700>, 22.09.2012.
17. <http://www.globaltrade.net/f/market-research/text/Finland/Printing-Publishing-Music-Video-Motion-Picture-Publishing-Industry-Overview.html>, 23.09.2012.
18. <http://www.e-novine.com/kultura/kultura-tema/62690-Hitno-regulirati-trite-knjiga.html>, 23.09.2012.
19. <http://www.globaltrade.net/f/market-research/text/Finland/Printing-Publishing-Music-Video-Motion-Picture-Publishing-Industry-Overview.html>, 24.09.2012.
20. http://ec.europa.eu/information_society/media_taskforce/doc/publishing/sme_en.pdf, 24.09.2012.
21. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/09/525&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, 24.09.2012
22. <http://www.novossti.com/2012/07/spala-knjiga-na-dva-slova/>,18.09.2012
23. www.booksa.hr/vijesti/sve/nove-knjige-novi-osjecaji, 19.09.2012
24. <http://www.novossti.com/2012/07/spala-knjiga-na-dva-slova/>, 19.09.2012.
25. www.novossti.com/2011/04/male-knjizare-odlaze-u-povijest/, 20.09.2012.
26. www.knjizaranova.hr, 20.09.2012.
27. <http://www.timarex.hr/agm/>, 20.09.2012.
28. www.cepor.hr, 24.09.2012.

29. www.min-kulture.hr
30. www.mzos.hr
31. www.minpo.hr

KNJIŽNI BLOK SU

Fraktura d.o.o.
Izdanja Antibarbarus d.o.o.
Meandar media d.o.o.
Moderna vremena Info d.o.o.
Novi liber d.o.o.
OceanMore d.o.o.
Planetopija d.o.o.
Sveučilišna naklada d.o.o.
Svjetla grada d.o.o.
Šareni dućan

